

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย*

พระมหาปัญจกธรรม คุณอุ่นโม (เพ็มพิทยาภูริ)**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยในประเด็นปัญหาการขาดความเชี่ยวชาญของบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรมีความมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ แต่โครงสร้างหลักสูตรยังขาดความเป็นเฉพาะทาง เนื้อหาสาระหลักสูตรมีลักษณะกว้างแต่ไม่เจาะลึก คณาจารย์ของหลักสูตรที่มีความเชี่ยวชาญด้านเทคนิคและวิธีการสอนยังขาดแคลน ผู้เรียนมีพื้นฐานทั้งด้านคุณวุฒิและวัยรุ่นไม่เท่ากันและส่วนใหญ่มีเป้าหมายเรียนเพื่อให้นำไปใช้ประกอบอาชีพในทางโลกได้มากกว่าจะให้เกิดความเชี่ยวชาญเพื่อรักษาพระธรรมวินัย การจัดการเรียนการสอนยังติดอยู่ในเงื่อนไขด้านความต้องการของตลาด งบประมาณ และกรอบของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา การวัดและการประเมินผลเป็นไปตามมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนด แต่ครุภาระยังมีฉันทากติ เพราะเห็นแก่สถานภาพความเป็นภิกษุสามเณรของผู้เรียนและความที่ผู้เรียนเป็นผู้ด้อยโอกาส ที่ไม่มีพื้นฐานมาก่อน จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาออกไปขาดความเชี่ยวชาญ

คำสำคัญ : การเรียนการสอนพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

Abstract

This article is intended to analyze curriculums of Buddhist studies and deficiency of experts in Thai Buddhist Universities. It is found that curriculums do not specialize any subject. Instructors lack methodology and teaching skill. Students' age and educational background are much different. Students are more interested in worldly career than prolonging monastic life. Curriculums are not what the

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย” ปริญญาคิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๓.

** น.ร.เอก, ป.ธ.๔, พธ.บ. (ปรัชญา เกียรตินิยมอันดับ ๒) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยโซโนทัยธรรมาริวาช, ศศ.บ. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ศศ.ม. (พุทธศาสนาศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

market like. It depends on the policy of office of the Higher Education Commission (OHEC). Evaluation and assessment sometimes do not tell the truth since layman instructors have much respect on students' status: monkhood and educational disadvantage. Expertise is not easy to grow in these situations.

Keywords: curriculums of Buddhist studies, Thai Buddhist universities

๑. บทนำ

การที่พระพุทธเจ้าทรงยอมทุ่มเทบำเพ็ญบารมีมาอย่างยากลำบากโดยใช้เวลาภารานถึง ๔ օลงไชย แล่นมหาภกปเพื่อหวังจะมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรด เวเนยลัตว์ให้พ้นจากทุกข์โดยมีพระชนมายุที่จะโปรดเวไนยลัตว์อยู่เพียง ๕๐ พรรษา ถ้าเป็นเราท่านทั้งหลายส่วนใหญ่แล้วก็คงจะมีคำตอบในใจคล้ายๆ กันก็คือ คงไม่คิดจะทำเช่นนั้นแน่

พระพระมหากรุณาคุณของพระพุทธองค์ โลก เราก็ได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง แม้จะยัง เวลาการดำรงพระชนมายุของพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า มีเพียงเล็กน้อยเพียง ๔๕ พรรษานั่นก็ไม่ได้เป็นปัญหาใน ด้านหลักธรรมคำสอนแต่อย่างใด เพราะพระองค์ได้ทรง ประดิษฐฐานหลักธรรมไว้ในโลกอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ไม่ ต่างไปจากพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ แต่ปัญหาที่สำคัญนั้นคือ การรักษาสืบทอดมรดกธรรมอันล้ำค่าต่างหากที่เราทั้งหลาย จะต้องช่วยกันเพื่อไม่ให้หลักธรรมนั้นผิดเพี้ยนไปจากที่ พระพุทธองค์ทรงเคยตรัสสอนไว้ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ เพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติรุ่นต่อๆ ไป ดังมีพุทธawan ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระสุคติกิตติ วินัย
ของพระสุคติกิตติ ยังประดิษฐฐานอยู่ในโลก ข้อ
นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนมาก
เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก
เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (พระสุตตันตบija
แปลเล่มที่ ๓๕, ๒๕๕๒: ๓๙)

การเรียนการสอนจัดเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้รักษา สืบทอดพระธรรมวินัยที่ได้ปฏิบัติติดต่อกันมาทุกยุคทุกสมัย จากรุ่นสู่รุ่นนับแต่พุทธกาล จนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบัน นี้ การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาได้พัฒนาเป็นระบบมาก

ขึ้นโดยเฉพาะในประเทศไทยมีมหาวิทยาลัยสงฆ์ถึง ๒ แห่ง ที่จัดว่าเป็นสถาบันหลักด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง จึงเป็นธรรมด่าว่า เมื่อเกิดอะไรขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ชาวพุทธก็มักจะตั้งคำถามและรอคำตอบอยู่เสมอว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์จะมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ แต่เมื่อมีการแสดงความเห็นของพระพุทธศาสนาในเหตุการณ์ ต่างๆ โดยบุคคลก็ปรากฏว่ามีเพียงไม่กี่รูป/คนที่เป็นผลผลิต ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ออกมาให้คำตอบหรือซึ่ง ดังนั้น จึง มีคำถามที่ติดตามมาว่า เกิดอะไรขึ้นกับการเรียนการสอน หรืออย่างไร ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาที่เป็นที่ ประจักษ์แก่สายตาชาวพุทธนั้นจึงมีจำนวนน้อยนักทั้งๆ ที่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ผลิตบัณฑิตด้านพระพุทธศาสนา岡岡 มา เป็นจำนวนมากแล้ว และมหาวิทยาลัยสงฆ์เองก็ยอมรับ ความจริงในเรื่องนี้ เช่นเดียวกัน ดังนี้ขอความว่า

โดยที่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา
มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคุณภาพ
การศึกษาของพุทธบริษัท ๔ ดังยอมรับว่า
การขาดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา
ได้นำไปสู่ความวิกฤติของคณะสงฆ์และ
พระพุทธศาสนาโดยรวม เมื่อเกิดความวิกฤติ
ขึ้นมาก็ทำพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้มั่นยำใน
พระธรรมวินัยมาช่วยแก้ไขซึ่งก็มีผิดได้มาก
ข้อนี้ยอมแสดงว่า องค์กรพระพุทธศาสนาไทย
ยังขาดแคลนบุคลากรผู้มีความเชี่ยวชาญ
พระพุทธศาสนาอยู่มากทั้งทางด้านปริภายนมและ
คุณภาพ ปัญหาดังกล่าวปรากฏให้เห็นในรูปของ
การขาดแคลนครุภาระอาจารย์สอนพระพุทธศาสนา
ทั้งในแวดวงของมหาวิทยาลัยสงฆ์ และการ
ลั่งสอนเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งแก่บุคคล
ทั่วไป รวมทั้งกิจกรรมงานพระธรรมทูตใน
ต่างประเทศ (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑: ๑๒)

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นว่า การขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนานั้น เป็นผลเสียต่อองค์สังฆและพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ความเชี่ยวชาญจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการบรรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองลึบต่อไป

๒. ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาสำคัญอย่างไร

เป็นที่ทราบกันดีว่า หากพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ตราบได้ โลกก็จะได้รับประโยชน์สูงอยู่ตราบนั้น แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว แต่หากหลักธรรมวินัยของพระองค์ยังคงอยู่ โลกก็จะยังได้รับประโยชน์สูงอยู่ เช่นเดียว กัน พระธรรมวินัยอันหมายถึงพระพุทธศาสนาจะดำเนินอยู่ได้ก็ต้องการศึกษาเล่าเรียน ลั่งสอน หรือถ่ายทอดให้แก่ชนรุ่นหลังและการถ่ายทอดนั้นจะต้องเป็นไปอย่างถูกต้อง ชัดเจนหรือที่เรียกว่า ให้เกิดความเชี่ยวชาญนั้น จึงจะสามารถรถ ดำเนินพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้ ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ย่อม

เป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินาศ ไม่เลือน หายแห่งพระลัทธธรรม ๒ อย่างเป็นไน คือ บทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี ๑ อรรถที่นิ่ม Adolf ๑ แม้เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดีแล้ว ก็ย่อมเป็นอันน่าดี ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินาศ ไม่เลือนหายแห่งพระลัทธธรรม (พระลุตตันตปีฎกแปล เล่มที่ ๓๓, ๒๕๕๕: ๓๐)

ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนพระสูตรที่เรียนมาดี ด้วยบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี แม้อรรถแห่งบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี ย่อมมีนัยดี...ย่อมเป็นไป

เพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือน ไม่เลื่อนสูญแห่งลัทธรวม (พระลุตตันตปีฎกแปล เล่มที่ ๓๖, ๒๕๕๕: ๓๗๓)

จากพระพุทธพจน์ที่ยกมาทั้ง ๒ บทนั้น ทำให้เราเข้าใจได้ว่า หลักธรรมวินัยของพระพุทธองค์นั้น ไม่ว่าจะเป็นบท พยัญชนะ หรืออรรถก์ตาม จะผิดพลาดไม่ได้ เพราะนั้นหมายถึงความไม่มีนักของพระพุทธศาสนา คำว่า ไม่ผิดพลาดนั้นจึงเป็นลักษณะของความเชี่ยวชาญ เพราะฉะนั้น การถามถึงผู้เชี่ยวชาญจึงมีนัยเดียวกันกับการถามถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว

๓. เอตทัคคะกับความเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงความเชี่ยวชาญ โดยทั่วไปเรามักจะนิยถึงคำว่า เอตทัคคะ เพราะมีความหมายบ่งชี้ว่าต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่ง แต่ความจริงแล้วคำทั้งสองมีนัยที่ต่างกันเล็กน้อย อธิบายได้ ดังนี้

คำว่า เอตทัคคะ มาจากภาษาบาลีว่า เอตทคุ หมายคพท์ได้เป็น เอต + คุคุ คพท์ว่า เอต แปลว่า นั่น หรือ นี่ ส่วนคพท์ว่า คุคุ แปลว่า เป็นต้น ปลาย ส่วนหรือประเสริฐที่สุด เมื่อรวมเป็นคำว่า เอตทคุ จะได้ความหมายว่า ที่สุดนี้ ประเสริฐที่สุดนี้ (พระลุตตันตปีฎก เล่มที่ ๓๖ มโนรัตนปูรณ์ แปล, ๒๕๕๕: ๑๗๓)

เอตทัคคะ เป็นตำแหน่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานให้แก่ผู้ที่ประเสริฐที่สุดในด้านใดด้านหนึ่งซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงแต่งตั้งพุทธบริษัทไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะ กล่าวคือ การยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในด้านใดด้านหนึ่งนั้นพระองค์จะทรงแต่งตั้งตามหลักเกณฑ์และเหตุผล ๔ ประการ คือ

๑) โดยเหตุเกิดเรื่อง (อัตถุปัปติ) คือ ได้รับยกย่องตามเรื่องที่เกิดขึ้น เพราะสามารถแก้ปัญหานี้เรื่องที่เกิดขึ้นได้เหนือกว่าคนอื่น

๒) โดยการมาก่อน (อาคมนะ) คือ ได้รับยกย่อง เพราะได้ลั่งสมบูรณ์ในอดีตชาติและเคยประทานตำแหน่งนั้นไว้

๓) โดยเป็นผู้ช่วยของชำนาญ (จิตโนวาสี) คือ ได้รับยกย่องตามความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น เป็นพิเศษ

๔) โดยเป็นผู้ยิ่งด้วยคุณ (คุณติเรก) คือ ได้รับยกย่องตามคุณสมบัติที่หาใครเติบบไม่ได้

จากหลักเกณฑ์และเหตุผล ๔ ประการข้างต้นนั้น จะเห็นว่า ความเป็นเอตทัคคะของแต่ละบุคคลนั้นมีใช่จะได้มาจากการความเชี่ยวชาญเพียงอย่างเดียว แต่อាមະจะได้มาด้วยเหตุผลข้ออื่นๆ ก็ได้ ความช่วยของชำนาญ หรือ ความเชี่ยวชาญ จึงเป็นเพียงข้อหนึ่งที่ทำให้ได้รับแต่ตั้งเป็นเอตทัคคะเท่านั้น ดังนั้น เอตทัคคะ จึงเป็นเพียงชื่อของตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พุทธบริษัทซึ่งมีจำนวนจำกัด ในคัมภีร์มนตร普รัณีอรรถกถาอังคุตตันิกายกล่าวไว้ว่า ในฝ่ายภิกษุ มีเอตทัคคะ ๔๗ รูป ฝ่ายภิกษุณีมี ๑๓ รูป ฝ่ายอุบาสกมี ๑๐ ท่าน และฝ่ายอุบาลีมี ๑๐ ท่านเท่านั้น

ส่วนคำว่า เชี่ยวชาญ นั้น มีความหมายว่า สันทัดจัดเจน ช่วยของ มีความชำนาญมาก (ราชบันทิตยสถาน, ๒๕๒๔: ๓๓๒) เมื่อนำมาใช้กับผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา จึงหมายถึง ผู้สันทัดจัดเจน ช่วยของ หรือมีความชำนาญในพระพุทธศาสนามาก เช่น ช่วยของในพระสูตร ช่วยของในพระวินัย หรือ ช่วยของในพระอภิธรรม เป็นต้น เมื่อนำ ๒ คำมาเทียบเคียงกัน จะเห็นความแตกต่างคือ เอตทัคคะจะหมายเอาเฉพาะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้า ว่าเป็นผู้เลิศในด้านใดด้านหนึ่งจากเหตุผลใน ๔ ข้อตามที่กล่าวมาและมีเพียงจำนวนจำกัด ส่วนผู้เชี่ยวชาญ จะหมายเอาผู้ที่มีความช่วยของชัดเจนในพระธรรมวินัยทั้งหมดซึ่งมีจำนวนไม่จำกัด

ดังนั้น ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้หมายเอาเฉพาะเอตทัคคะเท่านั้น แต่ยังหมายถึงผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ใช่เอตทัคคะได้ด้วย ยกตัวอย่าง เช่น ในเรื่องพระวินัยผู้ที่เชี่ยวชาญในพระวินัยมากที่สุดจนได้รับแต่ตั้ง เป็นเอตทัคคะฝ่ายวินัย ได้แก่ พระอุบาลี ซึ่งมีเพียงรูปเดียว นั่นหมายถึง เอตทัคคะ ส่วนผู้ที่ช่วยของชัดเจนในพระวินัยรูปอื่นๆ ที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งก็มีจำนวนไม่น้อย นั่นหมายถึงผู้เชี่ยวชาญ

หากเราจะกล่าวว่า ผู้เชี่ยวชาญ คือ เอตทัคคะนั้น จึงไม่ถูกต้องทั้งหมด เพราะถ้าเช่นนั้นผู้เชี่ยวชาญจะมีเพียงเฉพาะในสมัยพุทธกาลเพียงไม่กี่รูปเท่านั้น และผู้ที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยเป็นอย่างดีแต่ไม่ได้รับการแต่งตั้งก็จะถูกปฏิเสธหมด ดังนั้น คำว่า ผู้เชี่ยวชาญ ในบทความนี้จึงมีนัยที่แตกต่างกันเล็กน้อย กับคำว่า เอตทัคคะ ดังที่กล่าวมา

๔. การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ถ้าจะแบ่งยุคตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่โヨงมาสู่ประเทศไทยนั้น สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ยุคสมัย คือ สมัยพุทธกาล สมัยหลังพุทธบรินิพพาน และสมัยในประเทศไทย หรือหากจะแบ่งตามวิธีการศึกษา ก็อาจจะแบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ ยุค摹仿ปาง (ยุคปากเปล่า) และยุคโปรดักโกรปนะ (ยุคใบลานหรือยุคคัมภีร์) จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่า ในยุคก่อนนั้น ไม่ได้มีเครื่องไม้เครื่องมือที่ทันสมัยอย่างปัจจุบัน แต่พระเหตุได้ทำการศึกษาพระพุทธศาสนาจึงพื้องฟูและสามารถผลิตบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านออกแบบสถาปัตยกรรม แก้ลายตามโลกได้มากมาย จนถึงที่จะลงลัยไม่ได้ว่าสมัยนั้น มีวิธีการจัดการเรียนการสอนกันอย่างไร และพระเหตุได้มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยในปัจจุบันจึงไม่สามารถผลิตบุคลากร เช่นนักออกแบบได้

หากมองโดยภาพรวม ข้อนี้เป็นเรื่องยากที่จะศึกษาได้อย่างละเอียดรอบคอบ ดังนั้น ในงานวิจัยจึงเน้นศึกษา

เฉพาะสิ่งที่เห็นว่าส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาโดยตรง และเพื่อให้ง่ายต่อการเทียบเคียงกับระบบการศึกษาในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้นำเอาแบบจำลองชิปป์ (CIPP Model) มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งมีข้อบ阙การศึกษาดังนี้

๑) ด้านบริบท (Context) เป็นการศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกและภายใน ได้แก่ วัตถุประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร และเนื้อหาสาระของหลักสูตร

๒) ด้านปัจจัยเบื้องต้น (Input) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมลอมลดคล้องของปัจจัยเบื้องต้น ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียนและส่วนประกอบอื่นๆ ที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอน

๓) ด้านกระบวนการ (Process) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมลอมลดคล้องของกระบวนการปฏิบัติงาน ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล

๔) ด้านผลผลิต (Product) เป็นการศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา

ดังนั้น เมื่อได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การเรียน การสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยแล้วพบว่า

๔.๑ ด้านบริบท

๑) วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ด้านวัตถุประสงค์ของหลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้นโดยภาพรวมได้นำให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาโดยบางหลักสูตรระบุไว้ในวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน เช่น หลักสูตรปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระบุว่า

เพื่อผลิตบัณฑิตให้เกิดความรอบรู้และเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์ พิจารณาและวิจัยวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

ได้อย่างแท้จริง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗: ๕๕)

หรือ ในหลักสูตรปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ที่ระบุว่า

เพื่อผลิตมหาบัณฑิตทางพระพุทธศาสนา ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านปริยัติ (ทฤษฎี) และในด้านปฏิบัติ สามารถออกไปปฏิบัติศาสนกิจเพื่อความเจริญก้าวหน้าของพระศาสนาและสนับสนุนของลัทธมได้อย่างกว้างขวาง (มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗: ๕)

แต่ก็มีบางหลักสูตรที่ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจน เช่น หลักสูตรปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ที่ระบุไว้เป็นต้นว่า

เพื่อให้นักศึกษางานสามารถแก้ไขปัญหาทางศาสนา และแก้ปัจจัยป่วยได้ถูกต้องตามหลักพุทธวิธี (มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗: ๓๓-๓๔)

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้บางหลักสูตรไม่ได้ระบุคำว่า เชี่ยวชาญไว้ในวัตถุประสงค์ของหลักสูตร แต่หากพิจารณาจากบริบทก็จะเห็นว่าเป็นไปเพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญในพระธรรมนัยทั้งสิ้น

ในเรื่องนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเทพ พรเมลิศ ออาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ความเห็นว่า

ความจริงวัตถุประสงค์ของหลักสูตร กำหนดให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ แต่ผู้เรียนขาดแรงจูงใจในด้านอื่น เช่น ตำแหน่งงาน ที่รองรับหลังสำเร็จการศึกษา เพราะส่วนมาก

ไมได้คาดหวังจะอยู่ในเพศบริบูรณ์ตลอดไป หากมีตำแหน่งงานรองรับผู้เชี่ยวชาญในด้านนี้จริงๆ ก็คาดว่าจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการศึกษาและทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ (ลัมภานน, ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

ส่วนพระราชวรมย์ คณบดีคณะพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า

“การตั้งวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนมีความรอบรู้เชี่ยวชาญนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว ส่วนผู้เรียนจะเกิดความเชี่ยวชาญได้มากน้อยเพียงใดนั้นจึงขึ้นอยู่ที่ผู้เรียนเอง และประกอบด้วยปัจจัยหลายๆ ด้าน” (ลัมภานน, ๓ มีนาคม ๒๕๕๔)

ความเห็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับความเห็นของพระครูสุลิปัญญาเมธี หัวหน้าภาควิชาพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้ลัมภานนว่า

“ด้านวัตถุประสงค์นั้นถือว่ามีความเหมาะสมสมดีแล้ว จึงอยู่ที่กระบวนการปรับตัวมากกว่าจะได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่” (ลัมภานน, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

จากข้อความที่ปรากฏในเอกสารของหลักสูตรและการลัมภานน แสดงให้เห็นว่า วัตถุประสงค์ของหลักสูตรได้เน้นให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ แต่เหตุที่ผู้เรียนขาดความเชี่ยวชาญนั้นมีข้อลับนิษฐานตรงกันว่าจะมาจากการสั่งสอน ซึ่งจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไป

๒) โครงสร้างของหลักสูตร

ด้านโครงสร้างหลักสูตรของมหาวิทยาลัยสหไทยทั้ง๒ แห่งนั้น ในส่วนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในระดับปริญญาตรินี้ มี ๒ โครงสร้างหลักสูตร ได้แก่ โครงสร้างวิชาเอก-โทและโครงสร้างวิชาเอกเดียว ซึ่งทั้งสองโครงสร้าง

นั้นได้กำหนดให้ศึกษาเป็นหน่วยกิตรวมทั้งหมด ๑๔๐ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาการศึกษาทั่วไป ๓๐ หน่วยกิต นอกนั้นเป็นวิชาทางด้านพระพุทธศาสนาเมื่อคิดเป็นร้อยละ นิสิตจะต้องเรียนวิชาทั่วไป ร้อยละ ๒๑.๔๗ นั่นหมายถึงว่า จะได้เรียนวิชาพุทธศาสนาเหลือเพียงร้อยละ ๗๘.๕๒ เท่านั้น

ในระดับปริญญาโท แบ่งโครงสร้างออกเป็น ๓ แผนคือ แผน ก (๑) แผน ก (๒) และ แผน ข ซึ่งแยกได้ดังนี้ ๑) แผน ก (๑)

ในแผน ก (๑) ได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ๓๘ หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตในกระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้น ในแผนนี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ ว่า ผู้เรียนจะเน้นไปในด้านใด

๒) แผน ก (๒)

ในแผน ก (๒) เป็นการเรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น ๓๘ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๘ หน่วยกิต หมวดวิชาเอก ๑๒ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือกไม่น้อยกว่า ๖ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์อีก ๑๒ หน่วยกิต รวมเป็น ๓๘ หน่วยกิต ๓) แผน ข

ในแผน ข นี้ กำหนดให้เรียนแบบนับหน่วยกิตโดยไม่ต้องทำวิทยานิพนธ์แต่ให้ทำเป็นสารานิพนธ์แทน

ในระดับปริญญาเอก โครงสร้างหลักสูตรแบ่งออกเป็น ๔ แบบ ได้แก่ แบบ ๑.๑, แบบ ๑.๒, แบบ ๒.๑ และแบบ ๒.๒ ซึ่งแยกได้ดังนี้

๑) แบบ ๑.๑ (ภาษาอังกฤษ)

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๑.๑ เรียนเป็นภาษาอังกฤษตลอดหลักสูตรและได้เน้นการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ๔๔ หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตในกระบวนการเรียนรายวิชา ดังนั้น ในแบบ ๑.๑ นี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในแนวใด

(๒) แบบ ๑.๒

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๑.๒ มีจำนวน ๓๘ หน่วยกิต เป็นหลักสูตรทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว

(๓) แบบ ๒.๑

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๒.๑ มีจำนวน ๔๔ หน่วยกิต แบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๖ หน่วยกิต หมวดวิชาเอก ๖ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๖ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์ ๓๖ หน่วยกิต รวมเป็น ๔๔ หน่วยกิต ไม่มีหมวดวิชาทั่วไป

(๔) แบบ ๒.๒

โครงสร้างหลักสูตรแบบ ๒.๒ มีจำนวน ๓๘ หน่วยกิต แบ่งเป็นหมวดวิชาบังคับ ๕ หน่วยกิต หมวดวิชาเอก ๑๒ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๕ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์ ๓๔ หน่วยกิต รวมเป็น ๓๘ หน่วยกิต ไม่มีหมวดวิชาทั่วไป

ในส่วนของกุญแจวิทยาลัย ในระดับปริญญาตรี แบ่งเป็น ๒ โครงสร้างหลักสูตร ได้แก่ โครงสร้างหลักสูตรปกติ และโครงสร้างหลักสูตรต่อเนื่อง จะกล่าวเฉพาะโครงสร้างหลักสูตรปกติ คือ ในโครงสร้างหลักสูตรปกติ ได้กำหนดให้ศึกษาเป็นหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร ๑๓๒ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ไม่น้อยกว่า ๓๐ หน่วยกิต ซึ่งประกอบไปด้วย ๕ กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาลังค์ຄาสต์ร์ ๖ หน่วยกิต กลุ่มวิชาชัมนุษยศาสตร์ ๖ หน่วยกิต กลุ่มวิชาภาษา ๑๒ หน่วยกิต และกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ ๖ หน่วยกิต รวมเป็น ๓๐ หน่วยกิต หมวดวิชาเฉพาะ ไม่น้อยกว่า ๙๖ หน่วยกิต ประกอบไปด้วย ๓ กลุ่มวิชา ได้แก่ กลุ่มวิชาศาสนา ๓๐ หน่วยกิต กลุ่มวิชาเอก ๔๑ หน่วยกิต และกลุ่มวิชาไทย ๑๕ หน่วยกิต รวมเป็น ๙๖ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือกเรือึกจำนวนไม่น้อยกว่า ๖ หน่วยกิต

เมื่อคิดเป็นร้อยละ นักศึกษาจะต้องเรียนวิชาทั่วไปร้อยละ ๒๒.๓๒ ทำให้ลดทอนวิชาทางพระพุทธศาสนาเหลือ

เพียงร้อยละ ๗๗.๗๘ แต่หากนักศึกษาเลือกเรียนวิชา เลือกไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก็จะเหลือเพียงร้อยละ ๗๗.๗๒ เท่านั้น

ระดับปริญญาโท ในโครงสร้างของหลักสูตรนี้ แบ่งออกเป็น ๓ แผน คือ แผน ก (๑) แผน ก (๒) และ แผน ข ซึ่งแยกได้ดังนี้

(๑) แผน ก (๑)

ในแผน ก (๑) ได้นำการทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว ๔๔ หน่วยกิต โดยไม่นับหน่วยกิตใน กระบวนการเรียน รายวิชา ดังนั้น ในแผนนี้จึงขึ้นอยู่กับการทำวิทยานิพนธ์ ว่าผู้เรียนจะเน้นไปในแนวใด

(๒) แผน ก (๒)

ในแผน ก (๒) เป็นการเรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น ๔๔ หน่วยกิต ให้นับหน่วยกิตในกระบวนการวิชาเรียนด้วยโดยแบ่งเป็นหมวดวิชา บังคับ ๒๔ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๑๒ หน่วยกิต และวิทยานิพนธ์อีก ๑๒ หน่วยกิต รวมเป็น ๓๘ หน่วยกิต ในแผนนี้ได้นำที่รายวิชาด้วยแต่ไม่นำการทำวิทยานิพนธ์ เมื่อในแผน ก (๑)

(๓) แผน ข

ในแผน ข นี้ กำหนดให้เรียนแบบนับหน่วยกิตซึ่งได้แบ่งจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรเป็น ๔๔ หน่วยกิต ให้นับหน่วยกิตในกระบวนการวิชาเรียน ๔๔ หน่วยกิต ซึ่งแบ่งเป็น หมวดวิชาบังคับ ๒๗ หน่วยกิต หมวดวิชาเลือก ๑๕ หน่วยกิต โดยไม่ต้องทำวิทยานิพนธ์แต่ให้เป็นสารนิพนธ์แทน ๖ หน่วยกิต

ในระดับปริญญาเอก โครงสร้างหลักสูตรแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ

(๑) แบบ ๑

ในแบบที่ ๑ นี้มีจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร ๖๓ หน่วยกิต แบ่งเป็น ๔ หมวดวิชา ได้แก่ หมวดวิชาเริมพื้นฐาน หมวดวิชาบังคับ หมวดวิชาเอก หมวดวิชาเลือก และ

วิทยานิพนธ์ โดยผู้เรียนอาจมีการเรียนเสริมในหมวด วิชาเสริมพื้นฐานโดยไม่นับหน่วยกิตแต่ให้นับหน่วยกิตที่วิทยานิพนธ์ทั้งหมด

ดังนั้น การเรียนในแบบที่ ๑ นี้ความสำคัญจึงขึ้นอยู่ที่วิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาได้เลือกทำในหัวข้อนั้นๆ

๒) แบบ ๒

ในแบบที่ ๒ มีจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร ๖๓ หน่วยกิตและแบ่งเป็นหมวดมีลักษณะเหมือนแบบที่ ๑ เพียงแต่ว่าให้นับหน่วยกิตในรายวิชาที่เรียนด้วยและนับหน่วยกิต ในวิทยานิพนธ์ด้วย ดังนั้น นักศึกษาจะให้ความสำคัญทั้งวิชาเรียนและวิทยานิพนธ์ไปพร้อมๆ กัน

จากข้อมูลทางเอกสารด้านโครงสร้างหลักสูตรที่ยกมาข้างต้น อาจจะยังไม่มีความชัดเจนเพียงพอว่าโครงสร้างหลักสูตรมีผลระบบต่อความเชี่ยวชาญของผู้เรียนอย่างไร หรือ มีผลระบบในแบบใดบ้าง จึงได้มีการลัมภากษณ์ผู้บริหารคณาจารย์ในเรื่องนี้ ได้ข้อสรุปเป็น ๓ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ เรื่องความจำเป็นและไม่จำเป็นของหมวดวิชาศึกษาทั่วไป

ในประเด็นนี้มีข้อโต้แย้งถึงความจำเป็นและไม่จำเป็นของหมวดวิชาศึกษาทั่วไปอันเป็นวิชาสมัยใหม่ที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาหรือไม่ได้มีล่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง โดยที่บางส่วนเห็นว่า หมวดวิชาศึกษาทั่วไปนี้ มีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของนิสิต เพราะต้องแบ่งเวลาเรียนให้แก่หมวดวิชาทั่วไปแทนที่ สาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้จะมีเพียงวิชาหลักคือพระพุทธศาสนาเท่านั้น และอีกส่วนหนึ่งในหมวดวิชาทั่วไปเองนั้นมีลักษณะที่กว้างเกินไปและเน้นการประยุกต์ให้เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ โดยที่นิสิตยังไม่มีความรู้พื้นฐานจึงเป็นปัญหา (ลัมภากษณ์ สุเทพ พรเมเลศ, อ้างแล้ว) แต่บางส่วนก็เห็นว่า หมวดวิชาศึกษาทั่วไปนั้นมีความจำเป็นจะต้องเรียนเพื่อปรับพื้นฐาน และเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนที่จะเรียนวิชาเอกต่อไปเพื่อ

เป็นการอนุเคราะห์ผู้ที่ขาดพื้นฐานให้มีความรู้ไปเรียนต่อในสถาบันอื่นได้ (ลัมภากษณ์ พระราชนรุน្តี, อ้างแล้ว)

จากที่กล่าวมา ก็พอจะทำให้เห็นว่า ในเรื่องนี้ ความเห็นทั้งสองฝ่ายล้วนมีเหตุผลและน่าเชื่อถือ แต่เมื่อพิจารณาเน้นเฉพาะเรื่องความเชี่ยวชาญนั้น ดูเหมือนว่าทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับว่าหมวดวิชาทั่วไปนั้นมีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาของผู้เรียนจริงในและไปลดทอนวิชาหลัก แต่ก็ชี้ให้เห็นว่าถึงอย่างนั้น หมวดวิชาทั่วไปก็ยังคงจำเป็นต่อผู้เรียนอยู่ตามเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนี้

ประเด็นที่ ๒ เรื่องกรอบของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)

ในประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับประเด็นแรก ก็คือ หากทุกฝ่ายยอมรับว่าหมวดวิชาศึกษาทั่วไปนั้นมีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียนจริงและเห็นว่าไม่ควรจะให้มีหมวดวิชานี้ ในโครงสร้างหลักสูตรอีกต่อไป แต่ก็ไม่อาจทำเช่นนั้นได้ เนื่องจากโครงสร้างหลักสูตรนั้นเป็นไปตามกรอบของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาจึงไม่สามารถจะตัดหมวดวิชาศึกษาทั่วไปออกได้หรือให้เรียนเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้นไม่อาจทำได้ (ลัมภากษณ์ พระราชนรุน្តี, อ้างแล้ว) เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐหากทำเช่นนั้นก็จะไม่ผ่านการประเมินตามกรอบที่รัฐกำหนด (ลัมภากษณ์ พระมหาสมคักดี ญาณโพธิ, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗)

จากที่กล่าวมาข้างต้น เรื่องนี้หากมหาวิทยาลัยสงฆ์คิดว่า เป็นปัญหาและมีผลกระทบจริง และมีเหตุผลเพียงพอ ก็ควรจะหารือกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาถึงปัญหา และทางออกก็อาจจะช่วยได้มากกว่าการอ้างว่าอยู่ในกรอบของ สกอ. และหากมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่อาจจะจัดหลักสูตรได้อีกware ต้องอยู่ในกรอบก็สามารถจะทำหลักสูตรที่เข้มข้นกว่านี้หรือหาผู้สอนที่เข้มแข็งภายในรายวิชา ก็จะ

ทำให้ผู้เรียนมีความเข้มแข็งในวิชาการมากขึ้น (ลัมภากษณ์ พรา�훇วิสุทธิกิริ, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๘)

ประเด็นที่ ๓ เรื่องโครงสร้างหลักสูตรขาดความเป็นเฉพาะทาง

เรื่องนี้เป็นปัญหาเกี่ยวน่องจากประเด็นที่ ๑ และ ๒ อันเป็นเหตุทำให้โครงสร้างหลักสูตรขาดความเป็นเฉพาะทาง ดังพระลูธิธรรมานุวัติ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหاجنةลงกรณ์ราชวิทยาลัยได้ให้ความเห็นว่า หากจะให้มีผู้เชี่ยวชาญเกิดขึ้น หลักสูตรจะต้องจัดเป็นเฉพาะทางจริงๆ โดยรัฐจะต้องให้อิสระมหาวิทยาลัยในการจัดการศึกษาและสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อสนับสนุนเติมเชิงทางมหาวิทยาลัยก็จะสามารถจัดหลักสูตรที่เน้นเฉพาะทางได้ แต่ปัจจุบันหลักสูตรไม่ได้อือให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญเป็นเพียงเรียนเพื่อสอบเท่านั้น (ลัมภากษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๘)

จากความเห็นดังกล่าวมีความลอดคล้องกับโครงสร้างหลักสูตรที่มีแนวการศึกษาในมุมกว้างและเจาะลึกเพียงบางประเด็นเท่านั้นอันเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา โครงสร้างจึงมีลักษณะให้ผู้เรียนทำได้ตามมาตรฐานของหลักสูตรโดยไม่ได้นเน้นเฉพาะทางจึงเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น (ลัมภากษณ์ พราครุ บัลลัลสัมพันธ์มนวิริยาจารย์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๘)

จากที่กล่าวมา ถือว่าการขาดความเป็นเฉพาะทางนี้ส่วนเกี่ยวโยงกับหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและครอบของลอกอ. ที่มีส่วนทำให้โครงสร้างหลักสูตรไม่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้เท่าที่ควร จึงทำได้เพียงให้ผู้เรียนได้รู้อย่างกว้างๆ และลึกเป็นบางส่วนเท่านั้น ซึ่งต่างจากหลักสูตรการเรียนการสอนพระอภิธรรม (ลัมภากษณ์ พระมหาสมบูรณ์ วุฒิมิกโ Ro, ๕ มีนาคม ๒๕๕๘) ที่เน้นเฉพาะทางและมหาวิทยาลัยลงมือให้การรับรองแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ พระวินัยและพระสูตรก็ยังควรพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง

๓) เนื้อหาสาระของหลักสูตร

เนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้น เมื่อพิจารณารายละเอียดของรายวิชาแล้ว ผู้วิจัยให้ข้อสังเกตว่า โดยภาพรวมไม่ได้เน้นให้ผู้เรียนเจาะลึกพระพุทธศาสนาเนื่องจากเนื้อหา มีลักษณะกว้าง ยกตัวอย่างเช่น ในวิชาแกนพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาตรีมหاجنةลงกรณ์ราชวิทยาลัยมี ๓๐ หน่วยกิตนั้น แบ่งเป็นกลุ่มวิชาภาษาบาลี ๖ หน่วยกิต มี ๓ รายวิชา ได้แก่ วิชาแต่งแปลบาลี วิชาระมงคลดีบาลี และวิชาบาลีไวยากรณ์ชั้นสูง ส่วนกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๒๔ หน่วยกิต มี ๑๗ รายวิชา และใน ๑๗ วิชานั้น มีวิชาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ๑๑ วิชา ได้แก่ วิชาพระไตรปิฎกศึกษา วิชาพระวินัยปิฎก วิชาพระสูตตันตปิฎก วิชาพระอภิธรรมปิฎก และวิชาธรรมะภาคปฏิบัติ ๑-๓ ตามที่ยกมาขึ้นก็จะเห็นว่าแต่ละรายวิชา มีเนื้อหาที่กว้าง สามว่า กว้างอย่างไร ก็อย่างเช่น วิชาพระวินัยปิฎก มีเนื้อหาจำนวนมาก ในสมัยก่อนจะแยกเรียนเป็นแผนกหนึ่งต่างหากและต้องเรียนไปทีละตอนตามลำดับกว่าจะจบก็ใช้เวลาหลายปี วิชาพระสูตตันตปิฎกหรือวิชาอภิธรรมปิฎกก็เช่นเดียวกัน แต่มหาวิทยาลัยลงมือจัดเป็นเพียงรายวิชาเดียวที่ใช้เรียนในหนึ่งเทอมเท่านั้น

ในเรื่องนี้จากการลัมภากษณ์ได้เหตุผลว่า เนื้อหาสาระที่กำหนดให้ศึกษานั้นเป็นการกำหนดเพื่อบุพันธุ์สานความรู้ ไม่ได้เน้นการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง (ลัมภากษณ์ สุเทพ พรเมเลศ, อ้างแล้ว) ส่วนจะเจาะลึกลงไปในรายละเอียดเป็นเรื่องของผู้เรียนจะต้องศึกษาเพิ่มเติมในระดับที่สูงขึ้นไป คือ ปริญญาโท และเอก ส่วนรายวิชาที่มีลักษณะกว้างเกินไปนั้นยอมรับว่า เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถจะศึกษาละเอียดลงไปได้และนำไปสู่ปัญหาการขาดความเชี่ยวชาญ (ลัมภากษณ์ พระราธรรมุนี, อ้างแล้ว) ทั้งนี้ การที่เนื้อหารายวิชา มีลักษณะกว้างนั้นยังมีผู้เห็นว่ามีความเหมาะสมและดีกว่ามีเนื้อหาแคบเพรำพีว่าเป็นการให้อิสระแก่ผู้สอนที่จะทำให้ลึกในรายวิชาและเป็นการป้องกันอาจารย์ไม่ให้สอนในเนื้อหาที่

น้อยจนเกินไป (ลัมภานันท์ พระมหาสมคัด ญาณโนโตร, อ้างแล้ว) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า เนื้อสารนั้นไม่ว่าจะกว้างหรือลึกก็ถูกจำกัดด้านเวลาอยู่นั่นเอง ความสำคัญจึงขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนมากกว่าครรภะเน้นในส่วนใดของเนื้อหารายวิชา (ลัมภานันท์ พระครูปัลลัมพิตัมโนวิทยาจารย์, อ้างแล้ว)

จากที่ลัมภานันท์ จะเห็นว่า เนื้อหาหลักสูตรมีลักษณะกว้างนั้นเป็นข้อยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายทั้งคณาจารย์และผู้บริหาร แต่ก็มีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันโดยแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ

ฝ่ายแรก เห็นว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรมีลักษณะกว้างก็ เพราะต้องการบูรพ์พัฒนาให้แก่ผู้เรียน แต่ก็ต้องยอมรับว่ามีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียน และควรจะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

ฝ่ายที่สอง เห็นว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรมีลักษณะกว้างนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม เพราะเป็นการให้อิสระแก่ผู้สอนในการที่จะเลือกสอนได้ ความกว้างของเนื้อหาจึงไม่มีผลกระทบต่อความเชี่ยวชาญแต่อย่างใด

จากที่ทั้งสองฝ่ายที่ได้แสดงข้อคิดเห็นนั้น พอกล่าวสรุปได้ว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้นมีลักษณะที่กว้างจริงโดยไม่มีฝ่ายใดคัดค้าน เพียงแต่มีความเห็นต่างกันว่ามีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียนกับไม่มี ส่วนที่มองว่าไม่มีผลกระทบนั้นได้เน้นไปที่อาจารย์ผู้สอนว่ามีหน้าที่จะทำให้เนื้อหาละเอียดขัดเจนได้ ในข้อนี้พระเทพวิสุทธิกรวิให้ความเห็นว่า

เนื้อหารายวิชาที่กว้างและถูกจำกัดด้วยกรอบของเวลานั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนขาดความเชี่ยวชาญได้ เพราะหากศักยภาพของนักศึกษาไม่ดีพอวกับกับเนื้อหาที่กว้างและผู้สอนไม่เชี่ยวชาญพอ ก็จะไม่สามารถสรุปประเด็นลงมาให้นักศึกษาเข้าใจได้ (ลัมภานันท์, อ้างแล้ว)

เมื่อเป็นอย่างนั้นก็จำเป็นอันสรุปได้ว่า ลักษณะเนื้อหากว้างนั้นมีผลกระทบต่อการขาดความเชี่ยวชาญจริง การที่ยกເเอกสารผู้สอนมาเป็นตัวแปรนั้นจึงถือว่าจะต้องไปพิจารณาด้านปัจจัยเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้สอนที่จะได้อธิบายต่อไป

๔.๒ ด้านปัจจัยเบื้องต้น

๑) ผู้สอน

คณาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นประกอบไปด้วยบรรพชิตและคฤหัสถ์โดยแบ่งเป็นอาจารย์ประจำและพิเศษ คิดเป็นร้อยละได้ ดังนี้

๑.๑ ในระดับปริญญาตรีมหากุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบไปด้วย

คณาจารย์ประจำจำนวน เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ ๔๓.๓๓ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๕๖.๖๖ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๘๓.๓๓ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๖๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๔๒.๔๕

คณาจารย์พิเศษที่เป็นบรรพชิตร้อยละ ๑๕.๑๕ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๘๔.๘๕ มีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมร้อยละ ๖๖.๖๖ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๖๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๓๙.๓๙

ส่วนในระดับบัณฑิตศึกษาประกอบไปด้วย

คณาจารย์ประจำ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๙๗.๓๐ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๑.๖๐ ตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๖๑.๕๓ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๑๐๐ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๔๖.๑๕

คณาจารย์พิเศษ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๖.๒๕ เป็นคฤหัสถ์ร้อยละ ๙๓.๗๕ ตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๘๑.๒๕ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๕๖.๒๕ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนา ร้อยละ ๔.๒๕

**๑.๒) ในระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัย
ประกอบไปด้วย**

คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ ๓๐ เป็นคุณหัสดรร้อยละ ๓๐ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๙๐ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ ๕๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๖๐

คณาจารย์พิเศษ มีคณาจารย์ที่เป็นบรรพชิตร้อยละ ๐ เป็นคุณหัสดรร้อยละ ๑๐๐ มีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมร้อยละ ๑๙.๖๖ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ ๐ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๖๖.๖๖

ในระดับปริญญาโทประกอบไปด้วย

คณาจารย์ประจำนั้น เป็นบรรพชิตคิดเป็นร้อยละ ๔๓.๔๔ เป็นคุณหัสดรร้อยละ ๑๙.๑๖ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๕๓.๔๔ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ ๓๔.๔๑ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๑๙.๑๕

คณาจารย์พิเศษที่เป็นบรรพชิตร้อยละ ๑๙.๑๙ เป็นคุณหัสดรร้อยละ ๔๑.๔๔ มีวุฒิการศึกษาด้านเปรียญธรรมร้อยละ ๒๗.๒๗ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ ๑๙.๑๔ มีตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๔๕.๔๕

ในระดับดุษฎีบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณาจารย์ของหลักสูตรแบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ คณาจารย์ประจำ คณาจารย์พิเศษ ผู้ทรงคุณวุฒิ และ อาจารย์พิเศษต่างประเทศ

คณาจารย์ประจำ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๖๖.๖๖ เป็นคุณหัสดรร้อยละ ๓๓.๓๔ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการร้อยละ ๓๓.๓๓ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ ๕๐

คณาจารย์พิเศษ เป็นบรรพชิตร้อยละ ๓๓.๓๓ เป็นคุณหัสดรร้อยละ ๖๖.๖๖ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการ

ร้อยละ ๔๕.๓๓ มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมร้อยละ ๔๑.๖๖ มีวุฒิการศึกษาสามัญด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ ๓๓.๓๓

ผู้ทรงคุณวุฒิ ดำรงตำแหน่งทางวิชาการ ร้อยละ ๔๓.๓๔ อาจารย์ต่างประเทศ มีวุฒิการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาร้อยละ ๑๐๐

เมื่อมองโดยภาพรวมจะเห็นว่าคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยส่วนนั้นมีความพร้อมด้านวุฒิการศึกษาตามมาตรฐานที่รัฐได้กำหนด และยังไม่กว่านั้นก็คือส่วนใหญ่เป็นเปรียญธรรมและสำเร็จการศึกษาด้านสายสามัญทางศาสนาประชญาณมาโดยตรงเป็นส่วนมากและมีบางส่วนที่ดำรงตำแหน่งทางวิชาการด้วยอันแสดงถึงทักษะความเชี่ยวชาญในสาขานั้นๆ จึงสันนิษฐานได้ว่าคณาจารย์มีความรู้ดีพอที่จะเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้ จากลัมภากษณ์คณาจารย์และผู้บริหาร ได้ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ว่า

คณาจารย์ในสาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้ถือว่ามีความเหมาะสมมากที่สุดในบรรดาคณาจารย์ประจำหลักสูตรต่างๆ ในมหาวิทยาฯ เนื่องจากมีผู้จบมาทางด้านพระพุทธศาสนามากที่สุด (ลัมภากษณ์ พระมหาสมบูรณ์ วุฒิกิโร, อ้างแล้ว) ความคิดเห็นดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับมหาวิทยาฯ ที่ว่า อาจารย์ประจำคณะศาสนาและปรัชญาต้องมากกว่าคณะอื่นและจบมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง (ลัมภากษณ์ พระครุฑิปัญญาเมธี, อ้างแล้ว) จึงถือว่ามีความเหมาะสมด้านคณาจารย์พระราชนครินทร์สายมากกว่าคณะอื่นๆ (ลัมภากษณ์ พระมหาสมคกติ ญาณโพธิ, อ้างแล้ว) จากข้อคิดเห็นดังกล่าวนั้นมองว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่วุฒิการศึกษาของผู้สอน เพราะเป็นไปตามกรอบของรัฐกำหนดอยู่แล้ว (ลัมภากษณ์ พระครุฑลัมพิพัฒนวิริยาจารย์, อ้างแล้ว) แต่ปัญหาอาจจะอยู่ที่เทคนิค วิธีการสอน หรือการถ่ายทอดของตัวผู้สอนมากกว่า

ความเห็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกันว่า คณาจารย์ในหลักสูตรแม้จะบماตรฐานสายเป็นส่วนมากก็ตาม แต่ยัง

ขาดความเชี่ยวชาญในเรื่องการสอน ส่วนหนึ่งเกิดจากการคัดบุคลากรเข้าเป็นอาจารย์ยังมีระบบอุปถัมภ์อยู่ และผู้มีความรู้เชี่ยวชาญจริงๆ ก็มีอัตราค่าจ้างแพง จึงจำเป็นต้องสรรหาอาจารย์ที่มีคุณสมบัติที่คล้ายกันไป (สัมภาษณ์ พระราชวรมนี, อ้างแล้ว) ด้วยเหตุนี้คณาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญ จึงมีจำนวนไม่เพียงพอที่จะเอื้อให้นิสิตเกิดความเชี่ยวชาญได้ (สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมานุวัตร, อ้างแล้ว) ในปัจจุบันแม้ อาจารย์จะมีคุณวุฒิที่พร้อมก็ตาม แต่คุณสมบัติยังไม่เพียงพอ และจะหาผู้ที่จะมาสอนเก่งๆ ก็ค่อนข้างยาก ส่วนคนเก่งที่มีความเชี่ยวชาญแต่ไม่ได้จบถึงระดับที่กำหนดหรือไม่ตรงสายก็เป็นปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องระเบียบของการประกันคุณภาพตามกรอบของ ศกอ. และ สมศ. กำหนด (สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิกร, อ้างแล้ว)

จากการลัมภาษณ์พожะเห็นได้ว่า คณาจารย์หลักสูตรพระพุทธศาสนานั้นมีความเหมาะสมมากที่สุดแล้ว ในด้านวุฒิการศึกษาเมื่อเทียบกับหลักสูตรอื่นๆ เนื่องจาก ส่วนใหญ่ก็จะมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงและเป็น เปรียญ แต่ในทัศนะของผู้บริหารมองว่า แม้จะมาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรงแต่ผู้ที่มีทักษะหรือเทคนิคในด้านการสอนนั้นยังขาดแคลน หรือจะกล่าวได้ว่า ผู้เชี่ยวชาญในการสอนจริงๆ นั้นยังมีจำนวนที่ไม่เพียงพอ

ดังนั้น เมื่อย้อนกลับไปมองประเด็นปัญหาด้าน เนื้อหาสาระมีลักษณะกว้างที่ได้กล่าวคำว่า “นั่น ว่าเป็นหน้าที่ของอาจารย์ผู้สอนที่จะทำให้เนื้อหาละเอียดลึกซึ้งได้ เมื่อได้ พิจารณาคณาจารย์แล้วกลับพบว่า ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญพอดีที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาที่ละเอียดลึกซึ้งได้นั้นมีจำนวนไม่เพียงพอ จึงลงผลกระบวนการต่อการขาดความเชี่ยวชาญของนิสิตดังกล่าว

๒) ผู้เรียน

ด้านคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสังฆ ทั้ง ๒ แห่งนั้น มีความหลากหลายทั้งในด้านวุฒิการศึกษา

ที่ใช้สมควรเข้าเรียน อายุ และอาชีพ รวมทั้งพื้นฐานที่ไม่เท่ากันแม้จะผ่านระบบการคัดเลือกทางมหาวิทยาลัยแล้ว ก็ตาม แต่ก็มีความแตกต่างจากมหาวิทยาลัยข้างนอกที่มี การกำหนดคุณสมบัติค่อนข้างจะเคร่งครัดจึงได้ผู้เรียนที่มี คุณสมบัติที่ใกล้เคียงกัน เช่น อายุเท่ากัน เป็นต้น ทำให้มีอ ทำการเรียนการสอนก็จะสะดวก เพราะสามารถไปได้พร้อมๆ กัน ในส่วนของมหาวิทยาลัยสังฆเป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ที่ ด้อยโอกาสเป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว จึงไม่ได้คัดผู้เรียนอย่างເອ เป็นເອຕາຍแบบมหาวิทยาลัยข้างนอก

ในเรื่องนี้ มีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการขาด ความเชี่ยวชาญของผู้เรียนที่ควรพิจารณาโดยแยกออกเป็น ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ ปัญหาที่เกิดจากระบบการคัดเลือก

เนื่องจากมหาวิทยาลัยสังฆกำหนดคุณสมบัติของ ผู้เข้าศึกษาที่มีความแตกต่างกันมากทั้งด้านวุฒิการศึกษา (เช่น เปรียญธรรม / มัธยม / พระลัง麻ธิการซึ่งขาด วุฒิการศึกษาทั้งเปรียญและมัธยม) ด้านอายุ คือไม่มีการ จำกัดอายุ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา (สัมภาษณ์ สุเทพ พรเมลีศ, อ้างแล้ว) และมหาวิทยาลัยสังฆไม่ได้บรรจุเข้า สอบระบบอินทรานซ์ แต่เป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาส คือส่วนใหญ่จะรับหมดจึงทำให้ได้ผู้เรียนที่มีคุณภาพค่อนข้าง น้อย (สัมภาษณ์ พระราชวรมนี, อ้างแล้ว) การกำหนด คุณสมบัติของผู้เข้าเรียนนั้นได้ลดระดับลงเรื่อยๆ จาก ลนัญก่อนที่กำหนดต้องเป็นผู้สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ขึ้นไป จึงมีลักษณะเรียนได้ แต่ปัจจุบันไม่ต้องเป็นเปรียญ ก็สามารถเข้าเรียนได้ จึงทำให้ได้ผู้เรียนที่มีคุณภาพลดลง เรื่อยๆ (สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมานุวัตร, อ้างแล้ว) การลด ด้านคุณสมบัติการสมัครลงเป็นเพราะว่าหาผู้เรียนด้าน พระพุทธศาสนาได้ยากขึ้น จึงทำให้ได้ผู้เข้าศึกษาไม่ค่อยมี คุณภาพและมีปริมาณที่ลดลงดังกล่าว (สัมภาษณ์ พระครู ลิริปัญญาเมธี, อ้างแล้ว)

ประเด็นที่ ๒ ปัญหาที่เกิดจากตัวของผู้เรียนเอง
 ผู้เรียนมีหลายระดับเหมือนบุคลากรเหล่านาง
 คนก็มีความตั้งใจใส่ศึกษา แต่บางคนก็เรียนด้วยเหตุผลอื่น
 ที่แตกต่างกันออกไป (สัมภาษณ์ แม่ชีกฤษณา รักษาโภม,
 ๘ มีนาคม ๒๕๕๔) เพราะในแต่ละบุคคลก็มีความสนใจที่ไม่
 เหมือนกัน การจะเกิดความเชี่ยวชาญจึงขึ้นอยู่ในแต่ละ
 บุคคลมากกว่า (สัมภาษณ์ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, อ้าง
 แล้ว) แต่ก็เป็นที่ยอมรับว่า ผู้เข้าศึกษานอกจากจะมีคุณภาพ
 และปริมาณที่ลดลงแล้ว ยังไม่ค่อยเอาใจใส่ในการศึกษา
 ค้นคว้าเท่าที่ควร เพราะคิดว่าสาขาวิชาทางพระพุทธศาสนา
 นั้นจบง่ายกว่าสาขาวิชานั้นๆ และไม่เอื้อต่อการนำไปประกอบ
 อาชีพในทางโลก (สัมภาษณ์ พระครุฑีริปัญญาเมธี, อ้างแล้ว)
 แม่ทัพมหาวิทยาลัยหรือคณะได้สนับสนุนด้านทุนการศึกษา
 ให้เรียนพรีตตลอดหลักสูตรเฉพาะคณะนี้เท่านั้นเพื่อเป็น
 แรงจูงใจแก่นักศึกษาแต่ก็มีนักศึกษาเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่
 เลือกเรียนในสาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้เพียงเพราะคิดว่า
 ไม่มีอาชีพร่องรับเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไป (สัมภาษณ์
 พระมหาสมคักดี ภูวนโนโธ, อ้างแล้ว) การที่ได้ผู้เรียนที่
 ส่วนใหญ่มีคุณภาพต่ำมากและบางทีอาจจะต่ำกว่าคณะอื่น
 ซึ่งต่างจากสมัยพุทธกาลที่ผู้เข้ามาศึกษานั้นมาด้วยครรชทรา
 มีความตั้งใจจริง และมีเป้าหมายตรงกันคือพระนิพพาน
 ปัจจุบันผู้ที่มีความคาดหวังพระนิพพานนั้นหายาก หางแต่
 ให้จบปริญญาเท่านั้น แม่หลักสูตรจะดีอย่างไรก็ไม่อาจ
 จะช่วยให้ผู้เรียนเหล่านั้นเกิดความเชี่ยวชาญได้ในเมื่อ
 คุณภาพของผู้เรียนต่ำลง (สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิคีรี, อ้าง
 แล้ว)

จากข้อมูลในเบื้องต้นที่ยกมาข้างต้น พอกสรุปได้ว่า
 มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นมหาวิทยาลัยขยายโอกาสแก่ผู้ด้อย
 โอกาสจึงไม่ค่อยเคร่งครัดในการรับผู้เข้าศึกษามากนัก และ
 ต่อมายังได้ลดหย่อนกฎเกณฑ์ในการรับสมัครลงอีกด้วย
 เพราะเห็นว่าผู้สมัครเรียนด้านพระพุทธศาสนามีจำนวนที่ลด
 น้อยลง หากเคร่งครัดจนเกินไปก็เกรงว่าจะไม่มีผู้สมัครเรียน

ในด้านนี้ อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่สมัครเข้าเรียนยังมีพื้นฐานที่
 แตกต่างกันมากทั้งด้านวุฒิการศึกษาที่ใช้สมัคร อายุ เป็นต้น
 นอกจากพื้นฐานและความแตกต่างด้านวุฒิการ
 สมัคร อายุ ของผู้สมัครแล้ว ในทศวรรษของผู้บริหารมองว่า
 เรื่องครรชทรา ความตั้งใจ และเป้าหมายในการเรียนก็มีส่วน
 สำคัญ เพราะผู้เรียนส่วนใหญ่ในปัจจุบันที่จะหันมาระบบ
 นิพพานนั้นมีอยู่ โดยมากแล้วก็เรียนเพื่อที่จะนำไปใช้
 ประกอบอาชีพในทางโลกได้เท่านั้น จึงไม่ได้คาดหวังที่จะให้
 ตนเองเกิดความเชี่ยวชาญอะไรมากเพียงให้ผ่านตามเกณฑ์
 ที่กำหนดก็ถือว่ามากดีแล้ว

๓) ส่วนประกอบอื่นๆ ที่สนับสนุนการจัด การเรียนการสอน

ส่วนประกอบที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอน เช่น ด้านวัสดุการศึกษา ตำราเรียน และสถานที่เรียน ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้นเมื่อเทียบกับสมัยโบราณ ถือว่ามีความพร้อมสำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียนได้มากกว่า แต่เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยทั่วไปอาจจะยังไม่เท่าเทียมแต่ก็ยังถือว่าเอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

๔.๓ ด้านกระบวนการ

๑) การจัดการเรียนการสอน

ด้านการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัย สงฆ์ไทยทั้ง ๒ แห่งนั้น ได้นำข้อที่เห็นว่าส่งผลกระทบต่อ การขาดความเชี่ยวชาญของผู้เรียนมาพิจารณา ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ เรื่องการจัดแบ่งสาขาวิชา

จากที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้จัดการเรียนการสอน โดยแบ่งเป็นสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้เห็นข้อสังเกตว่า การจัดแบ่งสาขาวิชาในลักษณะนี้ก็ว้างเกินไป โดยอ้าง

เหตุผลว่า ในการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสมัยก่อน เช่น แม้ในสมัยพุทธกาลก็มีการเรียนแบบแบ่งเป็นด้านหรือแบ่งแผนก ดังจะมีข้อความปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานว่า ก็แล ท่านพระทัพพมัลลบุตร อันทรงชื่อ สมมติแล้ว ย่อมแต่งตั้งเสนาสนะรวมไว้เป็น พากฯ สำหรับภิกษุผู้สม่าเสมอ กัน คือ ภิกษุ เหล่าได้เป็นผู้ทรงพระสูตร ท่านก็แต่งตั้ง เสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วย ประสังค์ว่า พากເຫຼວຈັກຂ້ອມพระสูตรกัน ภิกษุเหล่าได้เป็นผู้ทรงพระวินัย ท่านก็แต่งตั้ง เสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วย ประสังค์ว่า พากເຫຼວຈັກວິຈິຈະຍພຣະວິນຍກັນ ภิกษุเหล่าได้เป็นผู้ทรงอภิธรรม ท่านก็แต่งตั้ง เสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่งหนึ่งด้วย ประสังค์ว่า พากເຫຼວຈັກສານທາพระอภิธรรม กັນ... (พระวินัยปิฎกแปล เล่มที่ ๓, ๒๕๕๒: ๔๗)

และยังมีพระพุทธพจน์อึกแห่งหนึ่งที่แสดงว่าได้มี การแยกสาขาวิชาการเรียนการสอนแล้วในสมัยพุทธกาล มีข้อ ความว่า

ภิกษุเหล่าได เป็นพหุสูต เล่าเรียนจบ คัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ภิกษุ เหล่านั้นไม่เอาใจใส่บอกสอนสูตรแก่ผู้อื่น เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรก็ขาดมูล ไม่ มีที่อาศัยสืบไป นี้เป็นธรรมประการที่ ๓ ย่อม เป็นไปเพื่อความเลอะเลือนอันตรหานไปแห่ง พระลัทธธรรม (พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๕, ๒๕๕๒: ๓๘)

จากหลักฐานที่ยกมา เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า แม้ สมัยก่อนก็ยังต้องแบ่งเป็นสาขาวิชาพระสูตร พระวินัย หรือ

พระอภิธรรม ดังจะเห็นได้จากมีพระที่ทรงความรู้ด้านต่างๆ แบ่งเป็นกลุ่มๆ ตามสาขาที่ได้เล่าเรียนมา การแบ่งเป็นสาขาย่อย นี้ผู้จัดทำเห็นว่าเป็นการสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ ได้ง่ายกว่าจะจัดเป็นสาขาวิชาพระพุทธศาสนาซึ่งกว้างใหญ่ จนเกินไป จึงมีผลกระทบที่ไม่ดีอีกให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญ ก็เป็นได้

จากข้อมูลการลัมภากษณ์ในเรื่องนี้ ได้ความเห็นว่า การแบ่งสาขาวิชาเป็น สาขาวิชาระดับ สาขาวิชาพระสูตร เป็นต้น นั้น ไม่เป็นที่นิยมกันโดยทั่วไปและเกรงว่าจะไม่มีผู้เรียน เพราะหากเปิดสาขาวิชาระดับนี้ก็อาจจะมีเฉพาะพระเท่านั้น และวัดสูบุรณาการคึกคักในพระวินัยในปัจจุบันแต่ก็ ต่างจากสมัยโบราณที่ต้องการสืบทอดคำสอนลงมาเป็นต้อง แบ่งเป็นสายพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม แต่ ปัจจุบันพระไตรปิฎกได้ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว จึงไม่จำเป็นจะต้องศึกษาแบบนั้น (ลัมภากษณ์ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, อ้างแล้ว) เพราะไม่เหมาะสมกับระบบมหาวิทยาลัย ที่ต้องดำเนินถึงหลายส่วนเป็นการศึกษาแบบองค์รวมไม่ ใช่เฉพาะด้านและต้องการเปิดโอกาสให้ผู้มาเรียนที่มี ความหลากหลายได้ศึกษาพระพุทธศาสนาแล้วนำไปใช้ใน ลังคอมหรือหน่วยงานได้ (ลัมภากษณ์ ลุวิญ รักลัตย์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๔) การแบ่งสาขาวิชาจึงเป็นไปตามมาตรฐานกลาง หากมีบุคคลพิเศษเกิดขึ้นก็อาจจะเปิดเป็นสาขาวิชาเฉพาะทาง รองรับได้แต่ก็เกรงว่าผู้เรียนจะมีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น (ลัมภากษณ์ พระครูปัดลัมพิพัฒนวิริยาจารย์, อ้างแล้ว) แต่ หากจะทำหลักสูตรแบบเจาะลึกเฉพาะทางเป็นพระวินัย พระสูตร หรือพระอภิธรรม แม้ในพระสูตรก็ควรจะแยกเรียน เป็นนิรายให้มีความสอดคล้องกับสมัยก่อนและก็ควรเป็น อย่างนั้น แต่ต้องดำเนินถึงผู้ที่จะมาเรียนด้วยพระทายาทขึ้น เรื่อยๆ เนื่องจากหากคิดว่าไม่มีงานรองรับในสายนี้ จบไปแล้ว ก็ไม่รู้จะไปทำอะไร (ลัมภากษณ์ พระเทพวิสุทธิกร, อ้างแล้ว)

จากข้อมูลที่กล่าวมา ในเรื่องการแบ่งสาขาวิชาใน ลักษณะที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ก็จะแสดงให้เห็นว่ามีผลกระทบ

ต่อการขาดความเชี่ยวชาญจริง เพียงแต่เห็นว่าไม่มีความจำเป็นจะต้องจัดเป็นแบบเฉพาะทางเหมือนลมหายใจนั้น ด้วยเหตุผลต่างๆ ที่ว่า หากจัดเป็นแบบเฉพาะทางแล้วอาจ จะมีผู้เรียนน้อยหรือไม่มีผู้เรียนในสาขานี้ เพราะเห็นว่าไม่มีตลาดแรงงานรองรับซึ่งอาจจะทำให้เลี้ยงบประมาณเปล่า ส่วนการจัดการศึกษาแบบนี้ถือว่าเป็นไปตามมาตรฐานกลาง ที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษากำหนด จึงเห็นว่า ไม่มีความจำเป็นต้องจัดการศึกษาแบบเฉพาะทางดังกล่าว

ประเด็นที่ ๒ เรื่องวิธีการศึกษา

ในเรื่องวิธีการศึกษาของมหาวิทยาลัยสังฆภัณฑ์ย้อม มีความแตกต่างจากลมหายใจนั้นที่ใช้ระบบมุขปาฐะแน่นอน การเปลี่ยนมาใช้ระบบໂປຕກໂປປະ หรือ ใช้คัมภีรัตน์ถือว่าเปลี่ยนไปตามยุคสมัย และมีจุดแข็ง จุดอ่อนที่ต่างกัน เช่น การเรียนแบบมุขปาฐะจะสามารถจำข้อมูลได้แม่นยำกว่า การอ่านจากคัมภีร์ แต่การศึกษาจากคัมภีร์และการบรรยาย เลริมจะสะดวกและรวดเร็วกว่า และสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้มากกว่าด้วย แต่ก็ต้องยอมรับว่า ด้านความแม่นยำอาจจะสู้แบบมุขปาฐะไม่ได้ที่ยังเป็นที่น่าพอใจอยู่ เพราะการจำมีประโยชน์มาก หากจำอะไรไม่ได้ก็จะไม่สามารถนำไปพูดหรือ อธิบายอะไรได้ เพราะตามหลักพระพุทธศาสนาการเรียน ก็คือการพัฒนาขั้นธัพ และลัญญาคือความจำที่เป็นหนึ่งใน ขั้นธัพที่จำเป็นจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันกับส่วนอื่นๆ (ลัมภากษณ์ พระเพทวิสุทธิกรี, อ้างแล้ว) วิธีการศึกษาในปัจจุบัน ได้พัฒนาไปมากได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเรียน การสอนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพแต่เนื่องจากวิชาการทางด้าน พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องเน้นการท่องเป็นส่วนมากจึงเป็น ปัญหาสำหรับผู้เรียนที่ปรับตัวไม่ค่อยได้ (ลัมภากษณ์ พระครู ลิริปัญญาเมธี, อ้างแล้ว) และแม้จะมีสื่อการเรียนรู้ต่างๆ ให้ ผู้เรียนแต่ผู้เรียนก็ยังไม่รับเท่าที่ควรและไม่นำไปต่อยอด ก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนไม่เชี่ยวชาญเหมือนอย่าง ลมหายใจ (ลัมภากษณ์ พระราชวรรມณี, อ้างแล้ว)

จากที่กล่าวมา ในเรื่องของวิธีการศึกษานั้น มีทั้ง จุดแข็ง จุดอ่อน โดยมีผู้เรียนเป็นตัวแปรสำคัญที่จะให้เกิด ความเชี่ยวชาญตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

๒) การวัดและการประเมินผล

ด้านการวัดและการประเมินผลของมหาวิทยาลัย สังฆภัณฑ์ใช้ระบบเดียวกันตามเกณฑ์มาตรฐานของระดับ อุดมศึกษา คือ วัดด้วยการให้คะแนนแบบแบ่งเกรดก็ถือว่า มีความเหมาะสมกับระบบหน่วยกิตดี แต่เนื่องจากผู้เรียน โดยมากเป็นพระภิกษุสามเณร แม้การวัดผลจะกระทำ ด้วยหลักวิชาแต่ยังมีฉันทاكติอยู่ เพราะเห็นแก่สถานภาพ ความเป็นพระภิกษุสามเณร ยังจะพิจารณาได้จากจำนวน ร้องลงทะเบียนผู้ที่ได้รับเกียรตินิยม ข้อนี้อาจเป็นจุดอ่อนที่จะต้อง แก้ไขต่อไป (ลัมภากษณ์ สุเทพ พรมเลิศ, อ้างแล้ว) การวัดผล และประเมินผลจึงมีความเหมาะสมในระดับหนึ่งแต่อาจ จะไม่ถูกที่สุดซึ่งก็ขึ้นอยู่ที่รายวิชาและอาจารย์ผู้สอนว่าควร จะวัดผลอย่างไร (ลัมภากษณ์ พระครูปลัดลัมพิพัฒนวิริยาจารย์, อ้างแล้ว)

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ระบบการ วัดและการประเมินผลของมหาวิทยาลัยสังฆภัณฑ์จะเป็นไป ตามมาตรฐานที่กำหนดยังไม่พอ ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่ที่อาจารย์ ผู้สอนด้วยว่าจะมีความเที่ยงธรรมมากน้อยเพียงใด

๔.๔ ด้านผลผลิต

จากปัจจัยด้านต่างๆ ที่ได้อธิบายมาในเบื้องต้นทั้ง หมดนั้น เห็นว่าได้ส่งผลกระทบต่อระบบการเรียนการสอน ในมหาวิทยาลัยสังฆภัณฑ์อย่างแน่นอน และปัญหาเหล่านี้อาจ จะกล่าวได้ว่ามีส่วนสำคัญโดยตรงต่อการผลิตบัณฑิตให้ เกิดความเชี่ยวชาญ และอันเป็นสาเหตุให้ผู้เรียนเมื่อสำเร็จ การศึกษาออกไปแล้วขาดความเชี่ยวชาญเป็นส่วนมาก มหาวิทยาลัยสังฆภัณฑ์ไม่สามารถผลิตบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญ

ในพระธรรมวินัยให้ปรากฏแก่สายตาชาวพุทธได้เทียบเท่า กับลมหายใจ

ในเรื่องนี้ลองมาดูความคิดเห็นด้านผู้เรียนบ้างว่า เพราะเหตุใดจึงไม่อาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญได้

พระธนพัชร์ นิติสกุโกร ให้ความเห็นว่า

ในระดับปริญญาตรีนี้ผู้เรียนไม่สามารถจะเชี่ยวชาญได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพราะไม่ได้ลงลึกในเนื้อหาและไม่ได้รับเคราะห์วิพากษ์เท่าที่ควรและส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับความเข้าใจของอาจารย์ผู้สอนและความตั้งใจของผู้เรียนด้วย

การที่มีหมวดวิชาทั่วไปมากเกินไปนั้นทำให้มีเวลาเรียนนิวชาเฉพาะด้านน้อยลงผู้เรียนจึงมองว่าหมวดวิชาทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิชาการสามัญนั้นไม่มีความจำเป็นสำหรับสาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนาควรจะเน้นพระไตรปิฎกให้มากๆ เพื่อผู้เรียนจะได้เกิดความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาเอกได้

หากจะเน้นให้ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ก็จำเป็นจะต้องเน้นให้เรียนพระไตรปิฎกให้มากๆ ไม่ควรจะมีวิชาอื่นเข้ามาแทรกซึ่งจะทำให้เสียเวลาทำงานส่งในรายวิชานั้นๆ และควรจะเน้นให้รับวิชา มีลักษณะที่ครบถ้วนและต่อเนื่องควบคู่กันดังนี้ แต่ปี ๑ ถึง ปี ๔ ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเชี่ยวชาญได้

ด้านอาจารย์ไม่เหมือนกันทุกท่าน บางท่านก้มีความรู้ดีสอนได้อย่างเต็มที่ บางท่านก็ไม่เต็มที่ บางที่มีงานมีประชุม อาจารย์ก็ไม่อยู่ ทำให้มีปัญหาต่อการสอนและเรียนไม่ได้เต็มที่ หากเรียนได้เต็มที่มากกว่านี้ก็จะดีมากกว่านี้ บางที่อาจารย์ใจดีมากเกินไปไม่มาเรียนก็ให้สอบได้นักเป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่ง

ด้านผู้เรียนส่วนหนึ่งขาดความรับผิดชอบ เช่น เข้าเรียนสาย เป็นต้น แต่ก็มีผู้เรียนจำนวนหนึ่งที่ตั้งใจ เช่น ผู้เรียน

ที่เป็นครูสอนพระประยุตธรรม เป็นต้น ซึ่งท่านเหล่านี้จะมีความรับผิดชอบและตั้งใจ แต่ระบบก็ไม่ได้ช่วยอะไรมาก ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่ต้องพึ่งตนเองเสียมากกว่า

วัสดุการศึกษา เช่น หนังสือ ตำรา ต่างๆ ในห้องสมุดก็พอให้ศึกษาค้นคว้าได้ ตำรา คัมภีร์ต่างๆ ก็มีความพร้อมที่จะให้นิสิตได้ศึกษาค้นคว้า จึงขึ้นอยู่กับความสนใจของนิสิตมากกว่า

ด้านวิธีการสอนอาจารย์ผู้สอนต้องเน้นให้นิสิตไปค้นคว้าและนำเสนอผลงานให้มากขึ้น ต้องหาจุดเด่นของผู้เรียนให้ได้ และควรมีการกระตุ้นการเรียนรู้ที่มากกว่านี้

การวัดผลและประเมินผลถือว่ามีเกณฑ์มาตรฐานที่ดีและเหมาะสม เมื่อจบไปแล้วจะเชี่ยวชาญได้หรือไม่อยู่ที่การปฏิบัติตัวของผู้สำเร็จการศึกษาเอง ว่าจะไปศึกษาค้นคว้าต่อหรือไม่ อย่างไร (ลัมภากษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

ชนิดดา นาสุขฤทธิ์ ให้ความเห็นว่า

จากวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้นั้น ผู้เรียนไม่ได้คาดหวังอะไรมาก ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้สอน แต่ผู้เรียนเห็นว่าอาจจะดีขึ้นกว่าแต่ก่อนที่ยังไม่ได้เรียนแต่ก็คงไม่ถึงกับจะเป็นผู้เชี่ยวชาญ ด้านโครงสร้างหลักสูตรมีลักษณะที่หลากหลายและกว้างเจาะลึกมาก ทำให้ผู้เรียนไม่ได้มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาและลักษณะดังกล่าวนั้นจะเป็นในระดับปริญญาตรีมากกว่า

ในรายวิชาที่เรียนอยู่มีลักษณะที่ห่วงไปไม่ได้ เจาะลึกเฉพาะพระพุทธศาสนาเฉพาะแต่ให้ศึกษาในเรื่องต่างๆ ซึ่งก็ทำให้มีความรู้ที่กว้างขึ้น แต่หากจะให้เชี่ยวชาญ ก็ต้องเจาะลึกเฉพาะพระไตรปิฎก เช่น เป็นวิชาพระไตรปิฎกหนึ่ง พระไตรปิฎกสอง พระไตรปิฎกสาม เป็นต้น ส่วนบางรายวิชาที่ไม่จำเป็นก็ควรตัดออกไป การที่ได้เรียนแบบกว้างๆ ก็เป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้ที่ไม่มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนามาก่อน แต่หากเลือกได้ผู้เรียนก็อย่างจะเรียนพระพุทธศาสนาเฉพาะในเชิงลึกย่อจะดีกว่า

อาจารย์ประจำหลักสูตรนั้นมีความรู้ดีและมีความเมตตาต่ออนิลิตเป็นอย่างมาก มีความยินดีและพร้อมที่จะให้คำแนะนำต่ออนิลิตตลอดเวลาซึ่งขึ้นอยู่กับนิลิตเองว่าจะเข้าหาอาจารย์มากน้อยเพียงใด

การเปิดกว้างให้ผู้ล้มมัครทุกสาขาเข้ามาเรียนได้นั้น เป็นสิ่งที่ดี แต่มีผลกระทบต่อผู้เรียนที่ไม่มีพื้นฐานซึ่งตามไม่ทันผู้ที่มีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนามาก่อนทำให้เข้ามาเรียนในตอนแรกจะรู้สึกงงและตามเพื่อนไม่ทัน จึงไม่ได้หวังที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเพียงแค่เอื้อตัวรองในช่วงเวลาที่ศึกษาอยู่ก็ถือว่าดีมากแล้ว

การแบ่งสาขาวิชาเป็นสาขาวิชาพระพุทธศาสนานั้นได้เป็นไปตามที่ทางมหาวิทยาลัยปฏิรูปทุกสาขาเข้ามาเรียนซึ่งก็ยอมรับว่ามีลักษณะที่กว้างและเรียนให้รู้ทุกอย่างซึ่งน่าจะเป็นลักษณะของปริญญาตรี ส่วนในระดับปริญญาโทควรจะมีการแยกออกไปเป็นสาขาย่อยและแบ่งลดด้านเวลาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรผู้เรียนเห็นว่าเพียงพอที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งหากลิ่งที่เรียนอยู่ไม่กว้างจนเกินไป และขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้เรียนด้วยส่วนวิธีการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่านมีความแตกต่างกันไป มีทั้งบรรยาย ค้นคว้า ดูงาน ล้วนทำให้นิลิตเกิดการเรียนรู้มากขึ้นและเอื้อให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

การวัดผลประเมินผลส่วนใหญ่ใช้การเขียนตอบชี้ดีกว่าแบบเลือกตอบ ก. ข. ค. ง. แต่อาจจะไม่ได้ผลเท่ากับการท่องจำให้อาจารย์ฟัง และหากอาจารย์ให้ห้องก็อาจจะหนักแต่ก็น่าจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้และได้ความรู้มากขึ้นกว่าเดิม

จากที่เรียนมา มีความมั่นใจในความรู้ระดับพอผ่านสอบต้นเองได้และแนะนำผู้อื่นได้บางเรื่อง สามารถอธิบายในเบื้องต้นและแนะนำให้ไปค้นคว้าจากหลักฐานพระไตรปิฎกได้แต่ยังไม่ถึงขั้นความเป็นผู้เชี่ยวชาญสามารถซักถามขึ้นได้ (สมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๘)

พระประยิ่ติธาดา ให้ความเห็นว่า

วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มีความครอบคลุมดีที่เน้นจะให้ได้บัณฑิตที่พึงประสงค์ดังกล่าวตามวัตถุประสงค์นั้น ส่วนผลผลิตจะออกแบบตามวัตถุประสงค์หรือไม่ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการเรียนการสอน

โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาเอกนั้นยังไม่เอื้อต่อผู้เรียนมากนักเนื่องจากผู้เรียนมีความหลากหลายทั้งที่มีพื้นฐานพระพุทธศาสนาดีและไม่มีพื้นฐานมาเลย เมื่อมาถึงโครงสร้างหลักสูตรอันเดียวกันโอกาสที่จะได้ผลเหมือนกันจึงเป็นเรื่องยาก สำหรับผู้ที่มีพื้นฐานมาส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการท่องจำไม่ได้ผ่านการเรียนแบบวิเคราะห์วิจัย เพราะวัตถุประสงค์ของการเรียนพระธรรมวินัยต้องการรักษาไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงจึงทำให้ผู้ผ่านระบบนักธรรมและบาลีมาเน้นที่ความจำแต่ในวิเคราะห์วิจารณ์ไม่ได้ ส่วนผู้ที่ผ่านการศึกษาทางโลกมาที่เป็นการเรียนแบบวิเคราะห์วิจารณ์แต่ขาดข้อมูลความจำในพระธรรมวินัยเมื่อทั้งสองส่วนเข้าสู่ระบบหลักสูตรของมหาวิทยาลัยที่เน้นวิเคราะห์วิจัยและบูรณาการกับศาสตร์ต่างๆ จึงทำให้เกิดปัญหา คือ ผู้ที่ผ่านการเรียนแบบท่องจำวิเคราะห์วิจารณ์ไม่ได้ ส่วนผู้ที่ผ่านการเรียนแบบวิเคราะห์วิจารณ์มากลับไม่มีข้อมูลจะวิเคราะห์จึงجبบางประเด็นมาวิเคราะห์ตามโครงสร้างหลักสูตรกำหนดทำให้รู้ไม่ตลอดสายได้เป็นเพียงบางส่วนซึ่งพระธรรมวินัยนั้นมีความเชื่อมโยงกันมากมายและพระธรรมเทคโนโลยีในบางสูตรก็ต้องไว้ในวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน ดังนั้นโครงสร้างหลักสูตรที่มีการเรียนในบางส่วนจึงไม่สามารถให้มีความรู้อย่างลึกซึ้งได้

ในเนื้อหารายวิชาที่เรียนส่วนใหญ่จะเป็นแบบกว้างๆ แต่จะเลือกมาศึกษาวิเคราะห์เจาะลึกในบางเรื่องเท่านั้นเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา แต่ในส่วนของผู้เรียนที่ได้แนวทางไปแล้วจะเป็นทางด้านใดก็เป็นหน้าที่จะต้องศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

อาจารย์ในระดับปริญญาเอกนี้ถือว่ามีภูมิความรู้ที่เหมาะสมสามารถให้คำแนะนำเพิ่มเติมในลิ้งที่นิลิตยังศึกษาไม่ครอบคลุมได้ พระบรมราชินีนาถ ให้ความเห็นว่า ในด้านคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาสาขาวิชาพระพุทธศาสนาทางมหาวิทยาลัยควรจะมีเกณฑ์กำหนดด้านนักธรรมบาลี ประกอบการสมัครด้วยลำหัวบัตรที่ไม่มีวุฒิการศึกษาทางด้านนี้เพื่อจะให้มีพื้นฐานด้านพระพุทธศาสนาบ้าง เนื่องจากในระดับปริญญาเอกในปัจจุบันผู้เรียนบางคนก็คิดว่ากว้างเกินไปเลยทำให้ไม่ได้ในลิ้งที่ตนเองต้องการ การแบ่งสาขาวิชาที่ไม่ได้เป็นแบบเฉพาะทางจำเป็นต้องเรียนแบบกว้าง ก็อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ไม่ทำให้นิลิตลงลึกในเนื้อหาไม่ได้ จึงขาดความเชี่ยวชาญ ถ้าเปิดสาขาวิชาเฉพาะทางให้เลือก เช่น สาขาวิชาพระสูตร เป็นต้นก็จะเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้ที่ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญ การมีสาขาวิชาทางเลือกเฉพาะทางก็อาจ จะช่วยได้ในเรื่องนี้และเชื่อว่าจะต้องมีผู้เรียนแน่นอน เพราะในอดีตที่ทางมหาวิทยาลัยเกรงว่าจะไม่มีคนเรียนพระพุทธศาสนาปัจจุบันกลับเป็นว่าต้องใช้ระบบสอบแข่งขันกันเข้า

ส่วนระยะเวลาการศึกษาตามระเบียบมหาวิทยาลัยกำหนดนั้นถือว่ามีความเหมาะสมเพียงพอที่จะเรียนรู้วิธีการหลักการทั่วไปตามสาขานั้นๆ เมื่อมีแผนที่แล้วนำไปศึกษาขยายผลต่อส่วนวิธีการเรียนการสอนนั้นก็มีหลายอย่าง เช่น บรรยาย อภิปราย สัมมนา เป็นต้น ส่วนจะได้ผลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเทคนิคและวิธีการสอนของอาจารย์แต่ละท่าน

การวัดผลและประเมินผลในระดับปริญญาเอกนี้ใช้การวัดจากผลงานวิชาการหรืองานวิจัยของผู้เรียนเป็นหลัก ก็ถือว่ามีความเหมาะสมดี

ถ้าผู้ที่สำเร็จการศึกษามาแล้วได้อยู่ในวงวิชาการ ก็มีโอกาสที่จะพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ แต่หากไม่ได้อยู่ในวงวิชาการก็อาจจะหยุดชะงักลงได้ ดังนั้น การพัฒนาอย่างต่อเนื่องจะสามารถทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปมีความเชี่ยวชาญได้ (ลัมภากษณ, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

พระปลัดชำนาญ โลภโน ให้ความเห็นว่า ให้มีความรู้นั้นพอเป็นไปได้ แต่หากจะให้เชี่ยวชาญคงเป็นเรื่องยาก เพราะนอกจากนักศึกษาจะต้องมีความสนใจเป็นพิเศษแล้วยังต้องไปศึกษาเพิ่มเติมอีก

โครงสร้างหลักสูตรไม่ได้ช่วยให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญในระหว่างเรียนเป็นเพียงตัวจุดประกายให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าต่อซึ่งสามารถจะพัฒนาให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ หลักสูตรจะช่วยเพียงเล็กน้อยในส่วนวิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาจะต้องทำวิจัยซึ่งจะได้เจาะลึกในเนื้อหาที่อาจจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ ได้เล็กน้อยเท่านั้น

เนื้อหารายวิชาไม่ได้ลงลึกในรายละเอียดมากนัก เพียงแต่เล่นอหัวข้อขึ้นมาแล้วให้ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์กัน โดยมีอาจารย์เป็นผู้คุยแนะนำซึ่งจะลงในปัญหาที่ขัดข้อง ส่วนเนื้อหารายวิชาจึงเป็นเพียงการให้แนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไปเท่านั้น ในระหว่างการศึกษาจึงไม่อาจจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญได้

ด้านคณาจารย์สอนนั้นมีส่วนช่วยให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ได้มาก สามารถชี้แจงข้อสงสัยและปัญหาต่างๆ ให้เกิดความชัดเจนได้ ถือว่ามีความเหมาะสมที่จะเอื้อให้นักศึกษาเกิดความเชี่ยวชาญได้

คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในปัจจุบันไม่มีคุณภาพเท่ากับสมัยก่อนที่มีการกำหนดด้านวุฒิการศึกษาเปรียบเสมือนด้วย อันเนื่องมาจากปัญหาผู้สมัครที่มีจำนวนลดน้อยลงทางมหาวิทยาลัยเกรงว่าจะไม่มีผู้เรียนเจิงได้ด้วยระดับด้านคุณสมบัติผู้เข้าศึกษาลงจึงทำให้ได้วัตถุดิบไม่ค่อยดีเมื่อมองแต่ก่อน

ด้านวิธีการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนแต่ละท่านว่าจะมีวิธีการสอนอย่างไรให้ผู้เรียนเกิดความสนใจได้ มีทั้งการบรรยายการถามตอบ การอภิปราย เป็นต้น จึงถือว่ามีความเหมาะสมดี

การวัดผลและประเมินผลในปัจจุบันก็เป็นเพียงวิธีหนึ่งเท่านั้นซึ่งอาจจะไม่ดีที่สุดแต่ก็มีมาตรฐานดี ผู้สำเร็จการศึกษาในปัจจุบันนั้นไม่มีความเชี่ยวชาญเท่าที่ควรตัวอย่างผลลัพธยประการ เช่น พื้นฐานของนักศึกษาไม่ดีพอ การเรียนไม่เข้มข้นหรือมีอนสมัยก่อน การไม่เรียนแบบเฉพาะทาง หรือ บางคนก็เรียนเพื่อต้องการปริญญาบัตรไปรับวุฒิในการทำงานเท่านั้น เป็นต้น จึงทำให้เป็นปัญหาของภาคการขาดความเชี่ยวชาญ (ลัมภากษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

พระมหาวิชัย ธมมวิชัย ให้ความเห็นว่า
จากวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้มีความชัดเจนดีที่จะเน้น
ให้นิสิตเกิดความเชี่ยวชาญแต่หลักสูตรยังไม่เข้มข้นพอจะให้
เกิดความเชี่ยวชาญได้

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่ผู้เรียนในส่วนของการบริหารจัดการและพัฒนาศักยภาพของนักศึกษา ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเข้าสังคมโลก ตลอดจนการสร้างความตระหนักรู้ในเชิงปรัชญาและจริยธรรม ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการทำงานในอนาคต

เนื้อหารายวิชาที่ถูกกำหนดด้วยเวลาทำให้ไม่สามารถจะศึกษาลงลึกและครอบคลุมได้ และบางวิชาที่มีเนื้อหามากก็ทำให้ต้องเร่งเรียนให้จับตามกำหนดเวลาจึงไม่ค่อยได้อะไรและอาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ใช้งานเพื่อไปศึกษาเพิ่มเติมแล้วนำมารวบรวมแต่อย่างใด จึงทำให้ไม่เกิดการเรียนรู้ลึกซึ้งเท่าที่ควร

อาจารย์ผู้สอนมีความเหมาะสมด้านคุณวุฒิทางการศึกษาแต่ขาดเทคนิคและวิธีการสอน เช่น ไม่ลั่งงานให้คึกคักนักว้าวเพิ่มเติมแล้วนำมายกัน เป็นต้น แต่มีบางท่านที่ลั่งงานแล้วนำมารีเคราะห์วิจารณ์ซึ่งงานมีเนื้อหาจำนวนมากแต่ด้วยเวลาเรียนที่มีจำกัดทำให้นักศึกษาที่ลงลึกแล้วสามารถได้มีเพียงร่องรอยทำให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสซักถามจึงเกิดความเบื่อหน่ายในการเรียนและบางรายวิชาที่ไม่น่าสนใจก็ทำให้นักศึกษาเรียนแบบผ่านๆ เท่านั้น และการรับฟังตามเนื้อหาในเวลาที่หลักสูตรกำหนดก็ทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายได้ จึงไม่เอื้อประโยชน์

ต่อการค้นคว้าเพื่อเรียนรู้ที่แท้จริง พระมหาวิชัย ธรรมมุนีชโย^๒ ให้ความเห็นว่า ผู้เข้าศึกษาในระดับปริญญาเอกส่วนใหญ่มีงานทำแล้วจึงเป็นการเข้ามาศึกษาเพื่อจรรโลงจิตใจส่วนหนึ่ง และส่วนหนึ่งก็เรียนไปเพื่อยกระดับหน้าที่การทำงานของตน เท่านั้น ส่วนด้านปฏิล้มพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันก็ไม่ค่อยจะเอื้อเท่าที่ควร เช่น อายุที่ห่างกันมาก ตำแหน่งหน้าที่ ส่วนตัวที่ต่างกัน สถานภาพระหว่างบรรพชิตกับคุณลักษณะ เป็นต้น ก็มีส่วนทำให้การเรียนไม่ค่อยดี เพราะไม่มีความสนใจ กันระหว่างผู้เรียนทำให้เรียนไม่ค่อยสนุก

การจัดการศึกษาในหลักสูตรนั้นมีเวลาจำกัดจึงไม่เพียงพอจะให้ค้นคว้าได้อย่างลึกซึ้ง และวิธีการศึกษาส่วนใหญ่เป็นการบรรยายซึ่งน่าเบื่อไม่ค่อยได้อะไร ทางที่ดีควรจะกำหนดให้เจ้ายังแก่นักศึกษาไปแต่ละคนนำไปค้นคว้าแล้วนำมายุกยันหน้าห้องให้เพื่อนร่วมชั้นนำร่วมเกิดการเรียนรู้ที่ได้มากกว่าการบรรยายในเวลาที่จำกัดและจะได้เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการค้นคว้าด้วยซึ่งจะส่งผลต่อความเชี่ยวชาญได้

การวัดผลและประเมินผลตามระบบมหาวิทยาลัย
ระดับปริญญาเอกนี้ยังไม่มาตรฐานเพียงพอสำหรับวัด
ความรู้ความสามารถของผู้เรียนหรือจะกล่าวว่าไม่เข้มพอก็
ได้

ผู้เรียนส่วนมากไม่ได้ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญเพียงแต่เรียนเพื่อยกระดับตนเองขึ้นเท่านั้น มีเพียงส่วนน้อยที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะให้เกิดความเชี่ยวชาญจริงๆ และเมื่อสำเร็จการศึกษาไปแล้วหากไม่เกี่ยวกับสายงานที่ตนทำอยู่ ก็จะไม่เกิดการค้นคว้าศึกษาต่อไปจึงทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาไม่ค่อยมีความเชี่ยวชาญ (ล้มภากษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๔)

๕. สรุปและข้อวิจารณ์บางประเด็น

เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมามหาวิทยาลัยสงขามมีความจำเป็นที่จะต้องจัดหลักสูตรร่วมกับวิชาการทางโลกเพื่อจะรองรับพระภิกษุสามเณรที่ด้วยโอกาสทางการศึกษาจะได้

นำความรู้ไปต่อที่อื่นได้ส่วนหนึ่งและภายหลังเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐต้องยึดกรอบกระทรวงศึกษาธิการส่วนหนึ่งแต่ปัจจุบันในสถานบันทต่างๆ ได้เปิดรับพระภิกษุสามเณรเข้าเรียนได้กว้างขึ้นและมีค่าใช้จ่ายที่ไม่แตกต่างกันกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น แม้แต่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์เองในปัจจุบันก็มีให้เลือกหลายคณะและหลายสาขาวิชาซึ่งผู้ที่มีความต้องการเรียนเพื่อนำไปประกอบอาชีพในทางโลกธุรกิจสามารถเลือกเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยที่เปิดรับหรือคณะและสาขาที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาได้

ดังนั้น การศึกษาด้านสาขาวิชาพระพุทธศาสนาจึงไม่มีความจำเป็นจะต้ององกับวิชาการทางโลกเท่านั้นใน

อดีตที่ผ่านมาด้วยเหตุผลที่กล่าวมาในข้างต้นและควรจะปรับเปลี่ยนทิศทางที่เคยผลิตเพื่อป้อนสู่ตลาดแรงงานเป็นการผลิตเพื่อจรวจโลภพระพุทธศาสนาและให้เป็นเอกลักษณ์สมกับเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยซึ่งจะต้องโดดเด่นในด้านพระพุทธศาสนาเป็นหลักหากปรับเปลี่ยนหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาให้มีความเป็นเฉพาะทางและเข้มข้นมากขึ้น และเปลี่ยนจากการองรับผู้ด้อยโอกาสเป็นรองรับผู้แสวงหาโอกาสแล้วนั้น ผู้วจัยมีความเชื่อว่า นอกจากจะไม่ทำให้จำนวนผู้เข้าเรียนลดลงแล้ว ยังจะได้ผู้เรียนที่เพิ่มมากขึ้นทั้งจำนวนทั้งแรงศรัทธา รวมทั้งแรงจูงใจ อีกด้วย เพราะผู้ที่ต้องการเข้ามาเรียนในหลักสูตรแบบนี้จะต้องมาด้วยคุณสมบัติของผู้แสวงหาโอกาสไม่ใช่ผู้ด้อยโอกาสอย่างที่ผ่านมา

บรรณานุกรม

ชนัดดา ผาสุกฤทธิ์. นิสิตระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๘./Chanatda Phasukrit. M.A. (Buddhist Studies) student, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Interview, 5 March 2011.

ชาย โพธิสิตา. มหาวิทยาลัยสงขลานสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

หนน.สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๒. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในงานอนุสรณ์ครบรอบ ๙๐ ปี แห่งการสถาปนามหาธาตุวิทยาลัย-มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๘-๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๒)./Chai Phothisita.

Mahawitthayalai Song nai Sangkhom Thai Kan Sueksa Botbat khong Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Bangkok: Saha Pracha Phanit, 1979. (Published by Mahachulalongkornrajavidyalaya in the 90th anniversary of the establishment of Mahathatu-Mahachulalongkornrajavidyalaya, 8-9 November 1979).

พระครูปัลลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหากรุณาจารย์วิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๗ มีนาคม ๒๕๕๘./Phrakhrupalatsamphiphatwiriyacan. Dean, Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Interview, 7 March 2011.

พระครูสุริปัญญาเมธี. หัวหน้าภาควิชาพุทธศาสนาสตร์และอาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหากรุณาจารย์วิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๙ มีนาคม ๒๕๕๘./Phra Khru Siripanyamethi. Head, Department of Buddhist Studies, Mahamakut Buddhist University, Interview, 9 March 2011.

พระเทพวิสุทธิกวี. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหากรุณาจารย์วิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๘./Phra Thepwisutthikawi. Vice Rector, Mahamakut Buddhist University. Interview, 10 March 2011.

พระธนพัชร์ นิติสกุโภ. นิสิตสาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๔. **สัมภาษณ์**, ๘ มีนาคม ๒๕๕๘./Phra Thanaphat Nitisakko. The forth-year student in B.A. (Buddhist Studies). Interview, 8 March 2011.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ๒๕๒๐. พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอส.อาร์.พรินติ้ง แมลโลรีดัลล์./Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). 2003. Photcananukrom Buddhasat Chabap Pramuan Sap. 10th ed. Bangkok: S.R. Mass Products.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ๒๕๔๐. พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอส.อาร์.พรินติ้ง แมลโลรีดัลล์./Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). 2003. Phra Traipidok Sing thi Chao Bud Khuan Ru. Bangkok: S.R. Mass Products.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ๒๕๔๓. พระพุทธศาสนาในอาเซีย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภा./Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). 2000. Phra Buddhasasana nai Asia. Bangkok: Dhammasapha Press.

พระปริยัติธรรม. นิสิตระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔.

/Phra Pariyattithada. Ph.D. student, Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Interview, 5 March 2011.

พระปลัดชำนาญ โลกโน. นักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาศึกษา มหาวิทยาลัยมหากรุราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔./Phra Palat Chamnan Sophano. M.A. (Buddhist Studies) student, Mahamakut Buddhist University, Interview, 9 March 2011.

พระมหาวิชัย ร่มมุวิชโยว. นักศึกษาระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาศึกษา มหาวิทยาลัยมหากรุราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔./Phra Maha Wichai Dhammavijayo. Ph.D. (Buddhist Studies) student, Mahamakut Buddhist University, Interview, 10 March 2011.

พระมหาสมบูรณ์ วุฒิมิกโร. รองคณบดีและอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์, ๕ มีนาคม ๒๕๕๔./Phra Maha Somboon Wutthikaro. Vice Dean and Lecturer, Graduate School, Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Interview, 5 March 2011.

พระมหาสมคักดี ญาณโพธิ. รองคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหากรุราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๕ มีนาคม

๒๕๕๔./Phra Maha Somsak Yanaphotho. Vice Dean, Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University, Interview, 9 March 2011.

พระราชวรมนูนี. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สัมภาษณ์**, ๓ มีนาคม ๒๕๕๔.

/Phra Rajavaramuni. Dean, Faculty of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Interview, 7 March 2011.

พระราชวรมนูนี. ๒๕๖๐. **ปรัชญาการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา./Phra Rajavaramuni.

1985. Pratya Kansueksa Thai. 3rd ed. Bangkok: Department of Religious Affairs Press.

พระวินัยปิฎกแปล เล่มที่ ๑ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย. ๒๕๖๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหากรุรา-

ชวิทยาลัย./Phra Winaipidok plae lem thi 1 Samantapasadika Atthakatha Phra Winai. 2009.

Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตบิฎกแปล เล่มที่ ๑๓ ทีชนิกาย มหาวรรค. ๒๕๖๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหากรุราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 13 Thigha Nikai Maha Wak. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตบิฎกแปล เล่มที่ ๑๓ สุมัคคลวิลาสินี อรรถกถาทีชนิกาย มหาวรรค. ๒๕๖๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหากรุราชวิทยาลัย./Phra Suttantapidok plae lem thi 13 Sumangkhala Atthakatha Thigha Nikai Maha Wak. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตบิฎกแปล เล่มที่ ๓๓ มนีรปุรani อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิبات. ๒๕๖๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหากรุราชวิทยาลัย./Phra Suttantapidok plae lem thi 33 Manorot Purani Atthakatha Angghuttara Nikai Ekanibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๓ อังคุตตรนิกาย ทุกนิบัต. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหากรุราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 33 Angghuttara Nikai Duka Nibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๔ อังคุตตรนิกาย จตุกgnิบัต. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหากรุราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 35 Angghuttara Nikai Catukka Nibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุตตันตปิฎกแปล เล่มที่ ๓๖ อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบัต. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหากรุราชวิทยาลัย.

/Phra Suttantapidok plae lem thi 36 Angghuttara Nikai Pancaka Nibat. 2009. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

พระสุธรรมานุวัตร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๔.

/Phra Suthithammanuwat. Dean, Graduate School, Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Interview, 8 March 2011.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย. ๒๕๕๒. คู่มือแนะนำการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย./Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Faculty of Buddhist Studies. 2009. Khumue Nanaew Kansueksa Pi Kansueksa ๒๕๕๒. Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. ๒๕๕๑. คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตร พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๑). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

/Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Graduate School. 2008. Khumue Kansueksa Radap Parinya Ek Laksut Phutthasat Dutsadi Bandit ๒๕๕๒ (Laksut Prapprung Pho So ๒๕๕๑). Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. ๒๕๕๑. คู่มือบัณฑิตศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย./Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Graduate School. 2009. Khumue Kansueksa Radap Parinya Ek Laksut Phutthasat Dutsadi Bandit ๒๕๕๒ (Laksut Prapprung Pho So ๒๕๕๑). 5th ed. Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๑. คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย./Mahachulalongkornrajvidyalaya University. 2009. Khumue Nisit Radap Parinya Tree Pi Kansueksa ๒๕๕๒. Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.

มหามหากรุราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. ๒๕๕๒. คู่มือการศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรศาสนาศาสตร-ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหากรุราชวิทยาลัย./Mahamakut Buddhist University, Graduate School. 2009. Khumue Kansueksa Radap Parinya Ek Laksut Sasanasat Dutsadi Bandit Sakha Wicha Buddhasasana lae Pratya. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

มหามหากรุราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. “บุคลากรประจำคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหากรุราชวิทยาลัย,” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)./Mahamakut Buddhist University. Bukkhalakorn Pracam Khana Satsana lae Pratya Maha Witdayalai Mahamakutrajavidyalaya. (Mimeo graphed)

มหามหากรุราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๒. คู่มือการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหากรุราชวิทยาลัย./Mahamakut Buddhist University. 2009. Khumue Kansueksa Radap Bandit Sueksa. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

มหามหากรุราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๑. คู่มือนักศึกษาระดับปริญญาตรี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ./Mahamakut Buddhist University. 2008. Khumue Kansueksa Radap Parinyatree. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

มหามหากรุราชวิทยาลัย. ๒๕๗๐. ประวัติมหากรุราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามหากรุราชวิทยาลัย./Mahamakut Buddhist University. 1978. Prawat Maha Makutrajvidayalaya nai Phra Barom Rachupatham. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.

แมเชีกฤษณา รักษาโฉม. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสนาตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๔./Maechi Kritsana Raksachom, Director of M.A. in Buddhist Studies Programme and Lecturer, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Interview, 8 March 2011.

ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นล์./The Royal Institute. 2003. Phot cananukrom Chabap Ratchabandittayasathan B.E. ๒๕๔๒. Bangkok: Nanmi Books Publications.

ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๔. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์./The Royal Institute. 2005. Photcananukrom Sap Satsana Sakon Angkrit-Thai Chabap Ratchabandittayasathan. 2nd ed. with amendment. Bangkok: Arun Kanphim Press.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมการศาสนา. ๒๕๒๖. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา./Ministry of Education, Department of Religious Affairs. 1983. Prawat Phra Buddhasasana haeng Krung Rattanakosin 200 Pi Phak 2. Bangkok: Kansatsana Press.

- สนิท ศรีลำแดง. ๒๕๔๗. พระพุทธศาสนา กับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย./Sanit Sisamdaeng. 2004. *Phra Buddhasasana kap Kansueksa*. Bangkok: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Press.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๓๘. สารานุกรมพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาแมกุฎราชวิทยาลัย./Somdet Phra Maha Saman Cao Kromphraya Wachirayanwarorot. 1996. *Saranukrom Phra Buddhasasana*. 2nd ed. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- สุชิพ บุญญาณgap. ๒๕๕๐. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้ง ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาแมกุฎราชวิทยาลัย./Suchip Punyanubhap. 2007. *Phra Traipidok Chabap Samrap Prachachon*. 17th ed. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Press.
- สุเทพ พรเมเลศ. อาจารย์ประจำภาควิชาพะพุทธศาสนา คณะพะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๔./Suthep Phromloet. Lecturer, Faculty of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Interview, 15 March 2011.
- สุวิญ รักลัตดย. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนาศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาแมกุฎราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๔./Suwin Raksat. Lecturer, Buddhist Studies Programme, Graduate School, Bangkok: Mahamakut Buddhist University, Interview, 7 March 2011.